VILNIAUS UNIVERSITETAS

Miestai *ir* kalbos

Kolektyvinė monografija

Mokslinė redaktorė
Meilutė Ramonienė

Vilniaus universiteto leidykla

UDK 800:316(474.5)
Mi94

Kolektyvinė monografija
Mokslinė redaktorė doc. dr. MEILUTĖ RAMONIENĖ

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Filologijos fakulteto taryba
(2010 m. lapkričio 29 d., protokolas Nr. 2)

Recenzavo:
Prof. habil. dr. KAZIMIERAS ŽUPERKA
Šiaulių universitetas

Dr. GABRIELLE HOGAN-BRUN
Bazelio universitetas, Šveicarija,
Bristolio universitetas, Didžioji Britanija

Dr. MAŁGORZATA KASNER
Varšuvos universiteto Tarpdisciplininių tyrimų institutas,
Lenkijos institutas Vilniuje

Tyrimą „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“
parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas

Knygos leidimą parėmė Lietuvos mokslo taryba

Santrauką į anglų kalbą išvertė NIDA BURNEIKAITĖ,
redagavo HOWARD JARVIS

ISBN 978-9955-33-634-1

© Jelena Brazauskienė, Ineta Dabašinskienė, Raminta Garuckaitė,
Kinga Geben, Eglė Gudavičienė, Laima Kalėdienė, Regina Kliukienė,

Turinys

Įvadas • 7
Meilutė Ramonienė

I. Kalbos didžiuosiuose Lietuvos miestuose

Daugiakalbystė didžiuosiuose Lietuvos miestuose • 27
Loreta Vilkienė

Lietuvybės perspektyva Lietuvos miestuose • 71
Laima Kalėdienė

Tarmės mieste: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos • 91
Regina Kliukienė

Lietuvos miestų rusų diasporos portretas • 107
Jelena Brazauskienė

Vilniaus ir Klaipėdos rusų ir rusakalbių
tapatybės savivokos ypatumai • 125
Ala Lichačiova

Vilniaus lenkų kalbinė savimonė, daugiakalbystė ir tapatybė • 153
Kinga Geben

Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta
ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje • 175
Loreta Vaicekauskienė

II. Miestų sociolingvistiniai portretai

Sociolingvistinis Vilniaus miesto portretas • 207
Eglė Gudavičienė

Klaudijaus Driskiaus nuotrauka

Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje

Loreta Vaicekauskienė
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadas

1.1. Miestai, kalbos, galimybės

Anglų kalba, miestų erdvėje atsiradusi dėl pasaulinių ekonomikos ir politikos pokyčių, intensyvėjančių valstybių (ir miestų) kontaktų, Europoje dar ir dėl Europos Sąjungos plėtros, galėtų būti laikoma viena iš nuolat miesto suteikiamų įvairių galimybių rinktis. Tačiau kiekvienas pasirinkimas turi tam tikrą pagrindą ir yra grindžiamas tam tikrais „už“ ir „prieš“. Šiame skyriuje kaip tik ir kalbama apie tai, kokie motyvai skatina miestų gyventojus rinktis anglų kalbą ir kokiomis ideologijomis remiasi pasirinkimo (ir nuostatų) reguliavimas kalbos planavimo priemonėmis.

Yra įvairių priežasčių, dėl kurių viena kuri kalba įgauna ypatingą statusą ir pripažįstama tarptautinio bendravimo priemone. Gerai žinoma, kad anglų kalba paplito ir įsitvirtino kaip *lingua franca* dėl išaugusio JAV vaidmens. Suprantama, kad ne anglų kalbos vidinės savybės, bet JAV ekonominė pažanga lėmė, jog tapo politiškai paranku siekti komercinių, technologinių ir kultūrinių ryšių su šia valstybe. Mokslas ir technologijos imta kurti anglų kalba. „Už JAV dolerio slypėjo būtent anglų kalba“ (Crystal 2003: 10). Augantis anglų kalbos vartojimo poreikis kilstelėjo šią kalbą į aukščiausias pozicijas užsienio kalbų mokymo(si) hierarchijoje.

Tačiau jokia kalba nėra vien komunikacijos priemonė. Be komunikacinės (instrumentinės) funkcijos, kalba yra kalbinės bendruomenės ar individo tapatybės dalis ir atlieka simbolinę identifikacinę (dar vadinamą integracine ar socialine) funkciją. Palyginti su komunikacine, simbolinė funkcija nėra tokia akivaizdi ir objektyviai pamatuojama, tačiau yra žinoma, kad kalbinę tapatybę formuoja kalba ar kalbos, kurios yra gerai mokamos, kurioms teikiama pirmenybė komunikuojant ir dažnai tos, kurios yra paveldėtos iš tėvų. Anglų kalba Lietuvoje nėra paveldėta, gimtoji, tačiau ji atlieka svarbų vaidmenį miestų jaunimui ir yra siejama su šiuolaikinio, socialiai gerai įsitvirtinusio jauno miestiečio vartotojo tapatybe. Teigiama, kad anglų kalba asocijuojama su šiuolaikiškumu, technologijų pažanga, moksliškumu, naujovėmis, o Rytų Europoje – ir vakarietiškumu (be kitų, žr. Crystal 2003; Backhaus 2007). Kaip tik iš vartotojo tapatybės randasi simbolinė anglų kalbos galia ir prestižas: mokėti anglų kalbą reiškia gebėti kaupti vadinamąjį socialinį ir kultūrinį kapitalą (Bourdieu 1992), leidžiantį įveikti verslo konkurentus. Šią anglų kalbai priskiriamą savybę ypač išnaudoja tarptautinė rinkodara ir reklama.

Tačiau svarbiausia, kaip minėta, yra tai, kad jokia kalba iš tiesų negali būti objektyviai labiau tinkama komunikacijos priemonė už kitas arba objektyviai „šiuolaikiškesnė" nei kitos – anglų kalbą tokią padarė politinės permainos globaliojoje rinkoje (apskritai kalba turbūt išvis negali būti neutrali, plg. Mæhlum 2004).

Kaip tik smarkios politinės ir kultūrinės permainos, kai kertasi tradicijos ir naujovės, neišvengiamai atneša įtampų. Visuomenės raidos teorijos tai apibūdina sąvokų opozicijomis *Gemeinschaft* ir *Gesellschaft*[1] arba *l'esprit de clocher* ir *la force d'intercourse*[2], kurios nusako norą išlaikyti tradicijas, tradicines vertybes ir kartu būtinybę prisitaikyti prie kažko didesnio ir naujo. Mūsų atveju tai būtų anglų kalbos plitimas. Labiausiai tokia įtampa būdinga socialinėje hierarchijoje silpniau įsitvirtinusioms, vyresnėms visuomenės grupėms, tradicine veikla užsiimantiems žmonėms. Palyginti su lengvai prisitaikančiu jaunimu ar į naujoves linkusiais vartotojais, mielai pasinaudojančiais dar viena galimybe, minėtų visuomenės grupių pasirinkimo padariniai yra gana aiškūs: perskirstant socialinį kapitalą tenka arba pasiduoti spaudimui įgyti pageidaujamas anglų kalbos kompetencijas, arba net nepradėti varžytis dėl socialinės (ir ekonominės) galios.

Teorinėje literatūroje nemažai kalbama apie tai, kaip gyvenimas permainų laikais veikia žmogaus tapatybę. Poreikis taikytis kelia dvilypiškumo ir savotiško nepasitenkinimo jausmą, kad nesi nei dalis, nei nuošalyje ir kad turi pasirinkti, o pasirinkti sunku (apie šiuolaikinėse teorijose aprašomus tapatybės formavimosi procesus žr. Block 2006). Tačiau miestų kūrybinė (technologinė, kultūrinė, intelektinė, organizacinė) raida stabilumo nežada (veikiausiai niekada ir nežadėjo). Šiuolaikinių miestų vertybių sistemoje atvirumas naujovėms yra svarbiau už tradicinės kultūros išsaugojimą. Vadinamojoje „takiojoje modernybėje"[3] koncentruota vienalytė, uždara ir sustingusi bendruomenė, kaip teigiama, nebelaikoma vertinga, nors vis dar gali būti romantizuojama (įvairių autorių apžvalgą žr. Glosienė 2007: 19). Vadinasi, miestuose labiau nei kitur susidaro sąlygos tarpti įvairovei, nes demokratiška ir tolerantiška erdvė suteikia pasirinkimo laisvę. Tačiau kartu „netinkamas" pasirinkimas arba naujovės (šiuo atveju, anglų kalbos) nesirinkimas gali padalyti miestų bendruomenę į lyderius ir užribį, kuriame atsidūrę paženklinami „dalinio nepajėgumo" ženklu.

Kita vertus, ne mažiau nei pernelyg lokali tapatybė šiandien išskiriama ir pernelyg globali jausena. Norėčiau pacituoti 2009 m. Stokholmo oro uoste matytą meninės akcijos užrašą. Keliomis kalbomis (prancūzų, ispanų, kinų (ne anglų!) įvairiose oro uosto vietose buvo pateiktas užrašas: *Aš pasaulio pilietis. Visas pasaulis mano namai. Visur aš svetimas.* Šalia kabojo įvairių tautybių jaunų žmonių nuotraukos, peršančios mintį, kad taip gali jaustis (arba iš šalies toks atrodyti) tik jaunas žmogus. Tokia „trūktinumo ženklu" pažymėta tapatybė siejama su opozicija tautinei tapatybei ir numanomu anglų kalbos pasirinkimu *vietoj* gimtosios bei visais neigiamais to padariniais.

1 Vokiečių sociologo Ferdinando Tönnieso terminai, vok. *mažesnė, vietinė bendruomenė* ir *didesnė visuomenė*.

2 Šveicarų lingvisto Ferdinando de Saussure'o terminai, pranc. *uždarumo dvasia* ir *galia, verčianti šlietis, jungtis*.

3 *Liquid modernity*, Zygmunto Baumano terminas.

Toliau skyriuje bus trumpai pristatoma, kokiais metodais įprasta tirti kontaktus su anglų kalba, kokios yra vyraujančios anglų kalbos vertinimo ideologijos ir kokių gali būti imamasi kalbos planavimo iniciatyvų. Po šių poskyrių pagrindinę teksto dalį sudaro projekto „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose" rezultatai apie anglų kalbos vartojimą, mokymąsi ir nuostatas šios kalbos atžvilgiu. Analizuojami trijų Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje vykdytų tyrimų duomenys: kiekybinė gyventojų apklausa, kiekybinė vaikų apklausa mokyklose ir kokybiniai interviu. Turimi duomenys lyginami su kitų panašių apklausų duomenimis. Tokios apimties apklausų apie anglų kalbos vartojimą ir statusą Lietuvoje iki šiol nėra atlikta. Nors pagrindinius polinkius galima nuspėti, sisteminga gautų duomenų analizė atskleidžia detalesnį ir įvairiapusiškesnį anglų kalbos vietos ir vaidmens didžiuosiuose Lietuvos miestuose vaizdą ir suteikia svaresnį pagrindą tolesnėms interpretacijoms.

1.2. Tyrimai ir ideologijos

Pasaulio kalbų kontaktų su anglų kalba tyrimų nuo praėjusio amžiaus antros pusės atlikta tiek, kad jie jau sudaro atskirą nemažą tyrimų atšaką, viduje dar išsiskaidančią į kelias ryškesnes kryptis.

Pirmiausia ir daugiausia studijuoti kalbų korpusų kontaktai – skoliniai iš anglų kalbos: jų morfologinė ir ortografinė integracija į besiskolinančios kalbos sistemą, kodų kaitos reiškinys, taip pat skolinių pasiskirstymas po atskiras semantines sritis ir vieta terminijos sistemoje. Lingvistinio purizmo tradicija sekančiuose tyrimuose tiriama skolinių konkurencija su savais žodžiais ir specialiai sukurtais pakaitais, o sociolingvistiniais nuostatų tyrimais matuojamas požiūris į angliškus skolinius ir intarpus. Lietuvoje korpusų kontaktų tema daugiau yra domėjęsi Jurgita Girčienė, Pranas Kniūkšta, Jurgita Mikelionienė, Rita Miliūnaitė, Loreta Vaicekauskienė; yra parengtos dvi monografijos (Girčienė 2005; Vaicekauskienė 2007).

Informacinių technologijų suklestėjimas dar labiau paskatino ir paįvairino tokias leksikologijos, semantikos, leksikografijos ir sociolingvistikos metodais grindžiamas kalbų kontaktų studijas, tačiau kartu ėmė rastis globaliesiems kontaktams pritaikyta sociolingvistinė dvikalbystės tyrimų kryptis. Imta kalbėti ne tik apie skolinius, kalbų mišimą ar kodų kaitą, bet ir apie ištisinį arba gretutinį anglų kalbos vartojimą tose srityse, kur anksčiau buvo įprasta vartoti valstybinę ar tautinių mažumų kalbą. Iš tokių sričių (jos vadinamos domenais), kuriose pastebimas augantis anglų kalbos vaidmuo, literatūroje dažniausiai minimi mokslo, verslo, interneto, pramogų domenai ir su jais susijusi reklama. Lietuvoje šiuo atžvilgiu daugiausia tirta reklamos sritis – viešieji užrašai (Kniūkšta 2006) ir televizijos reklama (Vaicekauskienė 2009; Vaicekauskienė; Šmitaitė 2010), taip pat sukaupta šiek tiek duomenų apie pramogų verslo reklamą (muzikos ir kino anonsus) (Vaicekauskienė, rengiama spaudai).

Prie kalbos domenų studijų iš dalies šliejasi makrosociolingvistiniai anglų, kaip užsienio kalbos, mokymosi ir vartojimo tyrimai. Šioje monografijoje pristatomas projektas „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose", ko gero, yra pirmasis didelės

apimties sistemingas pastarosios krypties tyrimas Lietuvoje. Pagrindiniai jo rezultatai apie anglų kalbą aptariami šiame skyriuje toliau.

Tiek angliškų žodžių skolinimasis, tiek anglų kalbos mokymasis, vartojimas ir konkurencija su valstybinėmis kalbomis tam tikruose domenuose siejasi su anglų kalbos prestižu ir minėtomis dviem jos funkcijomis – tarptautinės komunikacijos priemonės, mokslo ir technologijų kalbos funkcija ir identifikacine, šiuolaikiškumo ir simbolinės galios raiškos funkcija. Anglų kalbos prestižo matavimai atliekami atskirais sociolingvistiniais kalbos nuostatų tyrimais, kuriuose taikomi tiesioginiai ir netiesioginiai eksperimentiniai metodai ir gaunami duomenys, kaip visuomenė ar tam tikros jos grupės vertina anglų kalbą ir jos vaidmenį. Lietuvoje netiesioginių eksperimentų apie anglų kalbos prestižą atlikta labai nedaug (plg. Čekuolytė 2010), kai kurie rezultatai dar tik rengiami skelbti, tačiau galima paminėti, kad anglų kalba miestų viešosiose reklamose Lietuvos gyventojams iš tiesų kelia šiuolaikiškumo, geresnės kokybės, geresnių paslaugų, prabangos įspūdį. Pirmieji tiesioginių tyrimų duomenys, gauti iš monografijoje pristatomo projekto, bus aptariami toliau šiame skyriuje.

Taigi kalbų kontaktai su anglų kalba tyrinėjami iš pačių įvairiausių perspektyvų ir įvairiais metodais, tačiau praktiškai visiems jiems bendra vienas dalykas: gauti rezultatai minėtuose tyrimuose interpretuojami remiantis kokia nors ideologija. Toliau bus parodyta, kad šios ideologijos daugiau ar mažiau siejasi su kalbos politika ir kalbos planavimu – iš jo išplaukia arba teikia pagrindą kalbos politinėms iniciatyvoms.

Kalbamosios ideologijos iš esmės atstovauja dviem priešingoms pozicijoms. Pagal vieną, anglų kalba laikoma grėsme ir atsisakoma ją priimti arba manoma, kad anglų kalbos pasirinkimas yra prievartinis, o jei ne prievartinis, tai skatinamas neišmanymo ar nelojalumo savo kalbai. Šio požiūrio šalininkų nuomone, anglų kalbos skoliniai užgožia savo žodžius ir daro žalą besiskolinančios kalbos sistemai, o anglų kalba išstumia tautines kalbas iš jų vartojimo sričių. Pagal kitą, kontaktai su anglų kalba, kaip ir apskritai kalbų kontaktai, laikomi natūraliu ir neišvengiamu socialiniu reiškiniu. Remdamiesi sociolingvistikos, socialinės interakcijos teorijomis, šio požiūrio šalininkai teigia, kad skolinti angliški žodžiai praturtina, modernizuoja kitas kalbas, kad anglų kalba yra dar vienas kalbinės raiškos šaltinis, o jos mokėjimas leidžia geriau komunikuoti globaliajame pasaulyje ir suteikia prieigą prie pačios naujausios informacijos.

Žiūrint iš platesnės teorinės perspektyvos, matyti, kad šios interpretacijos remiasi dviem skirtingomis ideologijomis:

- kalbos ekologijos (puristine, nacionalistine) ideologija (ryškiausi autoriai būtų Robertas Phillipsonas ir Tove Skutnabb-Kangas, pvz., Skutnabb-Kangas, Phillipson 1994; Phillipson 2001);
- postmodernia kritinės (socio)lingvistikos ideologija (vienas iš pagrindinių šios srities atstovų būtų Alastairas Pennycookas, pvz., Pennycook 2006).

Kalbos ekologai anglų kalbos atžvilgiu vartoja minėtą grėsmės retoriką ir sąvokas „kultūrinis imperializmas“, „lingvistinis genocidas“, „kalbinių teisių pažeidimai“, o

postmodernistų pagrindinės sąvokos yra „kalbos išteklių prieinamumas ir vartojimas“, „daugiakalbė, kintanti ir taki tapatybė“, „kalbinis hibridiškumas“. Hibridiškumo postmoderniojo požiūrio šalininkai nelaiko yda ir neigia, kad anglų kalba naikina kitas kalbas ir mažina įvairovę. Jų nuomone, kalba yra galios santykių visuomenėje atspindys, o galios santykiai yra ir buvo būdingi visoms visuomenėms, nes tokia yra žmonių bendruomenės prigimtis. Laikytis autentiškumo, priešintis anglų kalbos „invazijai“, pasak postmodernistų, yra romantiška, bet neįgyvendinama. Apskritai autentiškumo ideologija šiuolaikiniame mišriame pasaulyje, kaip teigiama, nebeturi prasmės, nes daugiakalbiškumas yra norma, o ne išimtis. Ši norma nesanti jokia naujovė, o egzistuojanti nuo žmonijos istorijos pradžios.

Tokią liberalią laikyseną paremia ir istoriniai lyginamieji kalbos tyrimai, primenantys apie laikus prieš nacionalinių valstybių susikūrimą – tiek kalbų kontaktus ir jų pasekmes, tiek prestižinių kalbų iškilimą. Dažniausiai dabartinis anglų kalbos vaidmuo prestižo atžvilgiu literatūroje lyginamas su lotynų kalbos, nuo viduramžių iki XIX amžiaus Europoje funkcionavusios kaip administracijos, bažnyčios, literatūros ir mokslo kalba.

Kita vertus, nors kalbų kontaktai ir maišymasis iš tiesų nėra naujas reiškinys, negalima nepripažinti, kad globalizacija ir masinės informacijos priemonės padidino jo mastą ir paspartino anglų kalbos plitimo tempus. Su tuo iš dalies susijusi ir dar viena naujovė: šiandien daugelyje valstybių naujuosius kalbų kontaktus imtasi reguliuoti politinėmis priemonėmis, net ir ten, kur toks reguliavimas nebuvo įprastas.

1. 3. Kalbos planavimas

Kalbos politikai skirtame diskurse taip pat vyrauja du požiūriai, išplaukiantys iš pirmiau minėtų dviejų pagrindinių ideologinių pozicijų. Vienur kalbos politika grindžiama ginties ir grėsmės homogeniškai tapatybei nuostata: teigiama, kad anglų kalba turi galią, o kitos kalbos yra bejėgės ir menksta, todėl anglų kalbos plitimą esą būtina stabdyti. Tai normatyvus draudžiamasis kalbos planavimas. Kitur palaikoma įvairialypė tapatybė ir oficialiai įteisinta paralelinė, arba gretutinė, daugiakalbystė[4], o anglų kalbos plitimo nesistengiama riboti, be kita ko, todėl, kad tai laikoma politinėmis priemonėmis nesustabdomu dalyku. Tai liberalus skatinamasis kalbos planavimas. Šie du požiūriai rodo principinius kalbos politikos skirtumus, tačiau kalbos planavimo praktikoje gali pasitaikyti įvairių jų derinių.

Šiame skyriuje nėra galimybės atskirai aptarti anglų kalbai skirtų kalbos planavimo priemonių, tačiau galima paminėti keletą pagrindinių iniciatyvų, nes pastaraisiais metais randasi vis daugiau kalbos politikos dokumentų ir deklaracijų, skirtų naciona-

[4] Terminas „gretutinė daugiakalbystė“ reiškia, kad vienoje kalbos vartojimo srityje vienodomis teisėmis gali būti vartojamos kelios kalbos. Kaip bus matyti toliau šiame skyriuje, gretutinė daugiakalbystė gali būti reguliuojama ir įteisinama valstybės kaip priemonė išlaikyti tautinę kalbą. Pirmame monografijos skyriuje pateikta daugiakalbystės tipų klasifikacija daugiau skirta tradicinei individualiajai daugiakalbystei apibrėžti, todėl gretutinės daugiakalbystės sąvoka joje neminima.

linių kalbų ir anglų kalbos santykiams. Pagrindinis jų motyvas – kultūrinės ir kalbinės įvairovės išlaikymas ir skatinimas kalbos planavimo priemonėmis. Vienas iš tokių dokumentų yra 2002 m. Vokietijoje, Würzburgo universitete, vykusios Europos kalbų politikai skirtos tarptautinės konferencijos deklaracija (Würzburg Memorandum 2002). Joje ginama kalbų įvairovė (nors justi vokiečių kalbos protegavimas), o anglų kalba netiesiogiai kaltinama dėl įvairovės mažėjimo:

1. Kultūrinė ir kalbinė Europos Sąjungoje bendradarbiaujančių Europos šalių įvairovė turi būti palaikoma tarpvalstybiniu lygiu. Ji yra mūsų žemyno ekonomikos klestėjimo ir taikos pagrindas.
2. Atskiros Europos Sąjungos valstybės turi paisyti savos šalies ir savo regiono interesų, kad būtų išlaikyta įvairovė ir piliečių ryšys su savo šaknimis. Tarptautinė *lingua franca*, tokia kaip anglų kalba, turi skatinti tarpvalstybinį bendravimą, bet ji neturėtų pakeisti kalbų įvairovės kaip tretinė kalba.
3. Europos kalbų politika turi siekti, kad valstybių narių švietimo sistemose atsirastų intensyvesnio kalbų mokymo programa. Siekiant atitikti profesionalios darbo rinkos poreikius, mokyklose turi būti taikomi šiuolaikiniai mokymo ir mokymosi metodai ir kuo daugiau naudojamasi elektroninėmis priemonėmis (kompiuteriais, internetu).
4. Siekiant plėtoti Europos piliečių daugiakalbystę, turi būti padidintas Europos Sąjungos darbo kalbų skaičius. Viena iš darbo kalbų Europos Parlamento institucijose turi tapti vokiečių kalba.

Tik aktyvi ir intensyvi kultūrinę Europos šalių kalbų įvairovę atitinkanti kalbų politika gali užtikrinti Europos Sąjungos ateitį[5].

Europos Sąjungoje paskutinius porą dešimtmečių kaip tik ieškoma priemonių individualiai daugiakalbystei, arba keliakalbystei, skatinti. 2005 m. imta kurti strategija, kuria siekiama, kad europiečiai išmoktų bent dvi užsienio kalbas, t. y. be gimtosios kalbos (ar gimtųjų kalbų) ir anglų kalbos, galėtų susikalbėti dar kuria viena. 2006 m. Europos Komisija sudarė aukšto lygio daugiakalbystės reikalų darbo grupę. Jos darbo ataskaitoje pabrėžiama, kad gebėjimas bendrauti užsienio kalba yra vienas iš aštuonių žmogaus asmeniniam pasitenkinimui, pilietiškumui, socialinei sanglaudai ir įsidarbinimui būtinų bendrųjų gebėjimų. Daugiakalbystė svarbi ir kultūrų sąsajų, pažintiniu ir asmenybės ugdymo požiūriu, todėl kalbų mokymas turi būti skatinamas įvairiausiais būdais, be mokyklos, dar ir neformaliuoju – per pramogines mokomąsias laidas, subtitrus, interneto portalus (Daugiakalbystės grupės ataskaita 2006). Toliau bus matyti, kad panašius kalbų mokymosi motyvus nurodo ir Lietuvos gyventojai.

Tokių politinių iniciatyvų poreikis rodo, kad Europoje ir pasaulyje vyksta permainos, skatinančios atkreipti dėmesį į kultūrinės tapatybės ir įvairovės svarbą (daugiau

5 Tai visas deklaracijos tekstas. Vertimas mano – *L. V.* Reikia pasakyti, kad kai kas tokių bendro pobūdžio kalbos politinių iniciatyvų nauda ir pritaikymu labai abejoja, nes jas įgyvendinti labai sunku dėl laiko ir pinigų sąnaudų vertimui, taip pat dėl to, kad būtų sunku nuspręsti, kurias kalbas parinkti kaip darbo kalbas (be kitų, žr. Daryai-Hansen 2005).

apie kultūrinę įvairovę ir anglų kalbą žr. Fischer 2008: 11–12). Lietuvoje ES iniciatyvos įtrauktos į valstybės planavimo stategiją. Joje taip teigiama: „Lietuva, remdama ES kalbų politiką, skatins kitų ES kalbų mokymąsi ir sieks, kad moksleiviai, baigę vidurinio ugdymo programą, gerai mokėtų (t. y. gerai suprastų ir laisvai kalbėtų) bent vieną kitos ES valstybės narės kalbą“ (Lietuvos ES politikos strateginės kryptys 2008).

Labai aktyviai į pastarųjų metų kalbos politikos iniciatyvas atsiliepė artimi mūsų kaimynai skandinavai[6]. 2006 m. Skandinavijos šalių švietimo ir kultūros ministrai pasirašė „Skandinavų kalbų deklaraciją“. Joje, kaip ir europiniuose kalbos politikos dokumentuose, pabrėžiama daugiakalbystės, kalbų įvairovės ir tolerancijos svarba. Deklaracijoje išskirtos keturios svarbiausios kalbos planavimo sritys: kalbų mokėjimo (supratimo ir vartojimo) stiprinimas, gretutinės daugiakalbystės skatinimas, kalbų įvairovės skatinimas ir Skandinavijos kaip pirmaujančio kalbinio regiono kūrimas.

Minėta, kad sąvoka gretutinė daugiakalbystė reiškia kelių kalbų vartojimą vienoje srityje, neatsisakant nė vienos. Gretutinės dvikalbystės idėja Skandinavijoje atsirado nuosekliai plėtojant domenų praradimo temą. Be skandinavų kalbų paralelinio vartojimo, deklaracijoje apibrėžiama gretutinė dvikalbystė su anglų kalba, remiantis nuostata, kad išlaikyti vien valstybinę kalbą kai kuriuose domenuose yra neįmanoma, o drausti vartoti anglų kalbą nėra prasmės ir nenaudinga, bet reikia sudaryti sąlygas, kad greta būtų vartojama valstybinė kalba. Tai ypač pasakytina apie tarptautinį verslą ir mokslą. Pavyzdžiui, mokslo srityje, remiantis deklaracija, gali būti vartojamos tiek valstybinės skandinavų kalbos, tiek anglų kalba; studentai turi įgyti dvikalbę specialybės (ypač rašytinės) kalbos kompetenciją, tačiau kartu turi būti skatinama mokslinių rezultatų publikavimas ir sklaida skandinavų kalbomis.

Priėmus šią deklaraciją, Skandinavijos šalys patvirtino nacionalines gaires, kuriose pabrėžiama teisė į valstybinę kalbą, teisė į gimtąją kalbą ir teisė į užsienio kalbą. Tiek jose, tiek gausiose konferencijose ir mokslinėse publikacijose atkreipiamas dėmesys, kad, be anglų kalbos, turi būti skatinamas kitų svarbių užsienio kalbų mokymas – pavyzdžiui, koordinuojant universitetų mokymo programas, turi būti mokoma kinų, arabų, turkų, ispanų kalbų, stiprinamos apsilpusios rusų, vokiečių kalbų pozicijos. Ir vis dėlto daugiausia dėmesio gairėse skiriama gretutinei dvikalbystei kaip priemonei ar strategijai dalyvauti tarptautiniame gyvenime neatsisakant gimtosios kalbos. Pavyzdžiui, kai kuriuose Skandinavijos universitetuose steigiami gretutinės dvikalbystės centrai, turėsiantys pasiūlyti alternatyvą principui mokyti anglų kalbos dėstant specialybės dalykus angliškai. Kadangi tyrimai rodo, kad studentai geriau išmoksta dalyką, kai jis dėstomas jų gimtąja kalba, bus skatinamas papildomas anglų kalbos mokymas kursuose, taip pat

6 Pasidomėti Skandinavijos kalbų politika mums gali būti aktualu ne tik dėl artimos kaimynystės ar dėl to, kad dauguma skandinavų kalbų taip pat yra mažosios kalbos, bet dar ir todėl, kad skandinavai išsiskiria demokratišku kalbos planavimu, grindžiamu sistemingų mokslinių tyrimų duomenimis, ir apskritai didele tolerancija įvairovei (Skandinavijos valstybės pirmauja Europoje pagal vadinamąjį kūrybingumo indeksą, kurio vienas iš kritierijų kaip tik yra tolerancija, daugiau žr. http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/ Europe_in_the_Creative_Age_2004.pdf; žr. 2010 02 20). Be to, Skandinavija yra vertingas regioninio bendradarbiavimo pavyzdys.

skandinavų kalbų kursai atvykusiems studentams užsieniečiams bei įvairios mokslinio vertimo paslaugos. Be mokslo domeno, gairėse aptariamos kultūros, žiniasklaidos sritys ir sakoma, kad reikia stengtis, kad pasiūla skandinavų kalbomis būtų tokia pat patraukli kaip tai, kas prieinama anglų kalba (taigi – žiūrima, kokios yra anglų kalbos plitimo priežastys ir į jas atsižvelgiama siūlant alternatyvą). Mano manymu, tokia liberali ir į lygias galimybes orientuota kalbos politika yra pavyzdys, kaip įteisinti piliečių pasirinkimo laisvę praktiškai.

Lietuvių kalbos politikai būdinga gynybinė kalbos ekologijos ideologija ir nemažai suvaržymų. Tokį jos pobūdį galima pateisinti sunkiomis lietuvių kalbai istorinėmis aplinkybėmis, bet tik iš dalies, nes apskritai mūsų kalbos politika veikiau yra bendrų Lietuvos valstybės ir piliečių santykių atspindys. Kalbos planavimo kontekste gana įprasta kaltinti „per didelę demokratiją" (sic!) laisvoje Lietuvoje, todėl kalbos planavimo priemonės įteisinamos gausybe įvairiausių įstatymų, nutarimų, jų papildymų, pakeitimų, įstatymų dėl įstatymų įgyvendinimo ir panašių, kurių piliečiai, žinoma, *privalo* laikytis.

Vienas iš pirmųjų iki šiol tebegaliojančių su anglų kalba susijusių nepriklausomos Lietuvos kalbos politikos tikslų yra mažinti svetimžodžių skaičių ir keisti juos lietuviškais atitikmenimis ir pakaitais. Tam rengiamos lietuvių kalbos gryninimo priemonės; visuomenėje jos sulaukia daugiausia atgarsių, dažnai neigiamų (daugiau apie su anglų kalba susijusias lietuvių kalbos planavimo priemones žr. Vaicekauskienė 2008a ir 2008b). Greta korpuso planavimo tikslų taip pat keliamas tikslas mažinti anglų kalbos įtakos sferas ir nelietuviškų viešųjų užrašų skaičių. Pavyzdžiui, naujajame lietuvių kalbos įstatymo projekte numatoma įpareigoti pramogų verslo subjektus viešinti informaciją apie renginius lietuviškai, žiūrėti, kad užsienio autorių kūrinių (literatūros, muzikos albumų, filmų) pavadinimai būtų verčiami į lietuvių kalbą ir reklamuojami lietuviškai. Lietuviškumo reikalavimas viešiesiems užrašams projekte papildytas reikalavimu, kad pastatų viršuje iškeliami ir naktį apšviečiami užrašai būtų lietuviški. Jei apšviečiami prekių ženklai užsienio kalba, šalia jų reikalaujama pateikti ir paaiškinantį lietuvišką užrašą.

Lietuvių kalbos statusui kylančios grėsmės formuluojamos ir kalbos politikos gairėse. Teigiama, kad lietuvių kalbai, kaip daugeliui kitų mažiau vartotojų turinčių Europos kalbų, gresia svarbių domenų praradimas, tokių kaip aukštasis mokslas, technologijos, mokslo tyrimai, sportas ir pramogos. Anglų kalba aukštajame moksle vienareikšmiškai vertinama kaip grėsmė, tiek kviestinių dėstytojų įdarbinimas (Lietuvoje kol kas nerealus), tiek jaunų žmonių noras išmokti anglų kalbą, kad galėtų tęsti studijas užsienyje. Užuot paanalizavus, su kokiomis konkrečiomis mūsų švietimo sistemos bėdomis kai kurie iš šių poslinkių yra susiję, gairėse tapomas fantastinis niūrios ateities vaizdas: „Motyvaciją studijuoti lietuvių kalba menkina ir bendroji Europos mokslo erdvė, kuriama daugiausia anglų kalbos pagrindu. Didelė tikimybė, kad ateityje prie anglų kalbos pereis ištisos Lietuvos mokslo sritys. Vis daugiau mokslo darbų rengiant anglų kalba bus vis

aliojo sluoksnio, bendrinė lietuvių kalba prarastų visuomenės integruojamąją funkciją. Lietuvos mokslui būtina tarptautinė perspektyva, bet jo plėtra neturi pažeisti Lietuvos visuomenės intereso, todėl valstybės institucijoms būtina teisiniais ir finansiniais svertais reguliuoti mokslo srityje vartojamų kalbų santykį" (žr. VKPG 2008).

Kalbos komisija neigiamai vertina ir Švietimo ministerijos inicijuotą anglų kaip užsienio kalbos mokymą nuo antros klasės ir integruoto anglų kalbos mokymo idėjas. Naujų lietuvių kalbos politikos gairių projekte teigiama: „Neneigiant užsienio kalbų mokymo svarbos, neapgalvotas ir kiekybiškai nereglamentuotas integruoto mokymo taikymas ne tik pažeistų lietuvių kalbos statusą ir sukeltų daugelio visuomenės gyvenimo sričių pokyčių, ne tik apribotų mokinių galimybes deramai išmokti lietuvių kalbą, bet ir sustiprintų jų motyvaciją aukštojo mokslo studijas tęsti užsienio kalba. Tokiu būdu gali išnykti ištisos studijų valstybine kalba sritys" (žr. VKPG 2008).

Palyginti su konstruktyviais skandinavų sprendimais, mūsų kalbos politikos dokumentuose nemažai deklaratyvumo, biurokratiškumo, taip pat pasitaiko nepamatuotų ir tyrimais nepagrįstų teiginių. Dar prieš keliolika metų ir kitur buvo galima rasti puristinio moralizavimo pavyzdžių, būdingų nacionalinės valstybės kūrimosi diskursui, net ir toje pačioje Skandinavijoje (pvz., Norvegijoje), tačiau šiandien daugiakalbystės planavimas neįsivaizduojamas be sistemingų tyrimų (plg. Simonsen 2005). Šioje monografijoje analizuojamos Lietuvos miestų gyventojų apklausos suteikė duomenų tiek apie įvairių kalbos vartotojų grupių nuostatas anglų kalbos atžvilgiu, tiek apie jų deklaruojamą anglų kalbos mokėjimą ir vartojimą bei vartojimo sferas. Toliau pateikiami šių tyrimų rezultai neabejotinai galėtų būti panaudoti lietuvių kalbos planavimo darbe.

2. Anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestuose

2.1. Anglų kalbos mokėjimas ir mokymasis

Kiekybinės apklausos duomenimis, anglų kalbą daugiau ar mažiau mokantys (galintys nors kiek suprasti, kalbėti, skaityti ar rašyti) sakėsi daugiau nei pusė (58 proc.) Lietuvos miestų apklausoje dalyvavusių respondentų. Tokį palyginti didelį skaičių reikia priimti tik su išlygomis, nes kalbos žinios gali būti visiškai menkos: klausėjų teigimu, kai kurie į šį skaičių pakliuvę respondentai teigė anglų kalbos kadaise mokęsi mokykloje, bet nei tuo metu, nei po to jos visai nevartoję. Iš tiesų, sovietų okupacijos metais užsienio kalbų iš esmės buvo mokoma dirbtinėmis laboratorijos sąlygomis ir pritaikyti mokykloje gaunamas žinias nebuvo nei kur, nei kaip[7]. Išskirtinis dėmesys skirtas rusų kaip antrosios kalbos mo-

[7] „Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija" nurodo, kad anglų kalba pradėta dėstyti Vilniaus universitete 1810 metais. Pirmosios nepriklausomybės metais ji buvo trečioji mokyklose mokoma užsienio kalba, po vokiečių ir prancūzų kalbų. Daugiau anglų kalbos mokyti pradėta sovietų laikais, bet, kaip minėta, ją vartoti praktiškai nebuvo galimybių. Tik

kymui: tai paaiškina faktą, kad iš daugiau nei vieną kalbą mokančių respondentų dauguma moka rusų kalbą, o iš tų, kurie moka daugiau nei dvi kalbas, tarp jų ir anglų, dauguma skiria anglų kalbai ne antros, bet trečios geriausiai mokamos kalbos vietą (žr. 1 lentelę).

Šiek tiek tikslesnių duomenų šiuo klausimu esama iš Europos Komisijos užsakymu atliekamų reprezentatyvių kiekybinių apklausų, vadinamųjų Eurobarometrų. 2005 m. atliktas tyrimas parodė, kad *susikalbėti* anglų kalba Lietuvoje teigia galintys 26 proc. visų gyventojų. Tai mažesnis nei vidutinio europiečio procentas: Europoje anglų kalbą moka vidutiniškai 34 proc. gyventojų (žr. Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje 2005). Pokyčiai kalbų rinkoje leidžia spėti, kad ateityje mokančių anglų kalbą lietuvių daugės; be to, jų procentą turėtų didinti ir pastarųjų metų migracijos procesai (sezoninis uždarbiavimas, grįžtantys migrantai).

1 LENTELĖ. Kokią vietą anglų kalbai skiria daugiau nei dvi kalbas mokantys respondentai (procentais nuo respondentų, mokančių daugiau nei dvi kalbas, n=2008)

	N	proc.
Nemoka anglų kalbos	885	44,1
Pirma geriausiai mokama	4	0,2
Antra geriausiai mokama	360	17,9
Trečia geriausiai mokama	544	27,1
Ketvirta geriausiai mokama	184	9,2
Penkta geriausiai mokama	29	1,4
Šešta geriausiai mokama	2	0,1
Iš viso:	2008	100

Tyrimo duomenys rodo aiškų anglų kalbos mokėjimo lygio ryšį su respondendų amžiumi ir šiek tiek su pajamomis. Nemokantys anglų kalbos statistiškai dažniau teigė vyresni respondentai (nuo 40 iki 60 ir daugiau metų); tarp nemokančių aiškiai išsiskyrė mažiausias pajamas gaunantys respondentai. Pastebėtina, kad esama ryšio tarp anglų kalbos mokėjimo ir pasitenkinimo gyvenimu: nemokantys anglų kalbos taip pat pripažino esą nelabai ar visai nepatenkinti gyvenimu, o tie, kurie dažniau teigė esą „labai patenkinti“ pasirodė moką anglų kalbą (pastebėtina, kad tai buvo aukštenes pajamas gaunantys respondentai).

Iš mokančių anglų kalbą geriausiai mokantys (skiriantys jai antrą geriausiai mokamos kalbos vietą) pasirodė esą patys jauniausi respondentai (jaunimas iki 29 metų). Su amžiumi deklaruojama kalbos kompetencija statistiškai reikšmingai mažėja (žr. 2 lentelę). Minėto Eurobarometro duomenimis, bendrauti angliškai galintys teigia 43 proc. 15–29 m. amžiaus Lietuvos gyventojų (plg. Visuomenės nuomonė ES 2005). Čia pristatomo tyrimo duomenimis, tokių esama gerokai daugiau.

2 LENTELĖ. Anglų kalbos mokėjimas (procentais) ir respondentų amžius

		Nemoka anglų kalbos	Pirma geriausiai mokama kalba	Antra geriausiai mokama kalba	Trečia geriausiai mokama kalba	Ketvirta geriausiai mokama kalba	N
Amžius	15–19	5,0	1,.4	59,0	25,7	7,7	222
	20–29	11,9		389	36,9%	11,2%	445
	30–39	34,2	0, 3	10,5%	41,5%	12,1%	313
	40–49	55,7		3,7	27,4	10,5	296
	50–59	67,3		2,7	21,4	7,0	373
	60 ir daugiau	83,0		0,6	8,9	6,1	359

Statistiškai reikšmingi skirtumai: šviesiai pilka spalva žymi, kad atsakymo variantas pasirinktas dažniau, tamsiai pilka – kad rečiau.

Respondentų taip pat buvo klausiama, ar jie artimiausiu laiku ketinantys mokytis kokios nors kalbos. Beveik ketvirtadalis teigė turintys tokių planų ir – rezultatas nestebina – didžioji dauguma iš taip teigiančių (65 proc.) rinkosi kaip tik anglų kalbą. Galima paminėti, kad po anglų kalbos respondentai rinkosi ir kitas kalbas, tik gerokai rečiau: vokiečių (12 proc.), ispanų (10 proc.), prancūzų (9 proc.), rusų (8 proc.) ir lietuvių (6 proc. respondentų) kalbą[8]. Šį pastaraisiais dešimtmečiais išryškėjusį polinkį tiksliai apibūdina vieno respondento pasakymas per kokybinį interviu. 21-erių metų klaipėdietis studentas, paklaustas apie tai, ar svarbu šiandien mokytis kalbų, tarstelėjo: „Vieną tikrai svarbu“.

Iš kokybinių interviu matyti, kokių konkrečių tikslų ar sumetimų turima mokantis anglų kalbos. Vyrauja su praktine nauda susiję motyvai ir jie būdingi įvairaus amžiaus ir profesijų žmonėms: „susikalbėti (per keliones, darbe su klientais)“, „galėti įsidarbinti užsienyje“, „komunikuoti laisvai visur pasaulyje“ „studijuoti užsienyje“, „skaityti mokslinę literatūrą“, „žiūrėti televiziją“ ir pan. Kaip matyti, poreikis mokėti anglų kalbą siejamas tiek su aplinka už Lietuvos ribų, tiek su pačia Lietuva. Apskritai vyraujantys anglų kalbos apibūdinimai per kokybinius interviu buvo: „pasaulinė kalba“, „tarptautinė kalba“, „reikalingiausia kalba“, „verslo kalba“ ir pan.

Lietuvių motyvacija mokytis užsienio kalbų mažai skiriasi nuo vidutinio europiečio. Eurobarometrų duomenimis, visiems europiečiams svarbūs motyvai yra galėjimas susikalbėti atostogaujant užsienyje, asmeninis pasitenkinimas, galėjimas suprasti kitų kultūrų žmones ir ypač vis daugiau svarbos įgaunantis pragmatinis su darbu susijęs motyvas – užsienio kalbos poreikis darbe, įsidarbinant ar ieškant darbo užsienyje (žr. Europiečiai ir jų kalbos 2005).

Monografijoje aptariamas projektas taip pat išryškino miestų gyventojų nuostatą, kad jų vaikai būtų mokomi anglų kalba. Pusė respondentų teigė savo vaikams pageidaujantys vienakalbės, o kita pusė – dvikalbės mokyklos. Nors tarp respondentų, kurie savo vaikus yra ar būtų linkę leisti į vienakalbę mokyklą, praktiškai nebuvo tokių, kurie

pageidautų anglų kaip vienintelės dėstomosios kalbos (85 proc. rinkosi lietuvių dėstomąją kalbą), tarp dvikalbės mokyklos šalininkų pasirinkimų anglų kalba vyravo be konkurencijos: kaip antrą iš dviejų dėstomųjų kalbų anglų kalbą rinkosi 71 proc. miestiečių. Pastebėtina, kad dažniau anglų kalbą kaip antrą dėstomąją kalbą savo vaikams rinkosi lietuvių ir kitų tautybių miestų gyventojai nei dviejų didžiųjų Lietuvos tautinių mažumų atstovai rusai ir lenkai. Šiems gyventojams aktuali dvikalbio švietimo kombinacija yra gimtoji (rusų ar lenkų) kalba ir valstybinė lietuvių kalba.

Kaip bus matyti toliau, kaip vieną iš kalbos vartojimo sričių, arba domenų, kuriame tinka anglų kalba, respondentai minėjo aukštąjį mokslą. Tokios ryškios miestų gyventojų preferencijos rodo nemažą tikimybę, kad ateityje švietimo domenas Lietuvoje gali tapti iš dalies dvikalbis.

Palyginti su hipotetiniu noru kada nors matyti savo vaikus dvikalbėje mokykloje, papildomos negimtosios kalbos pamokos Lietuvoje jau yra realybė. Vaikai yra mokomi nuo ikimokyklinio amžiaus, o kai kuriems parūpinama papildomų pamokų lankant mokyklą. Kiekybinės Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis, dažniausiai vaikai mokomi negimtosios (valstybinės) lietuvių (18 proc.), rusų (21 proc.), anglų (80 proc.) ir vokiečių (12 proc.) kalbos. Nors apskritai papildomai vaikus kalbų moko palyginti nedaug šeimų (jos sudaro vos per dešimtadalį respondentų, išsakiusių nuomonę apie vaikų kalbos mokymą), šie skaičiai patvirtina tą patį ryškiai iš kitų užsienio kalbų išsiskiriantį anglų kalbos statusą. Anglų kalbos paklausą gerai atspindi ir pasiūla rinkoje – anglų kalbos būrelių (tiek vien kalbos, tiek „paketų", į kuriuos anglų kalbos pamokėlės įtrauktos greta kitų siūlomų veiklų) Lietuvos miestuose esama nemažai[9].

Mokyklų apklausos klausimyne taip pat buvo klausiama apie prieš mokyklą lankytas kalbos pamokėles: vaikai minėjo mokęsi lietuvių (43 proc.), rusų (9 proc.), lenkų (3 proc.) ir anglų (17 proc.) kalbų. Atsakymai leidžia spėti, kad vaikai veikiausiai turėjo galvoje darželių parengiamosios grupės pamokas, nors kai kurie galbūt iš tiesų buvo papildomai rengiami mokyklai. Kitų – tiek tautinių mažumų, tiek kitų užsienio kalbų – procentai nesiekė vieneto. Šiame kontekste 17 proc. vaikų patvirtinimas mokiusis anglų kalbos atrodo nemažas skaičius[10].

Įvairių Lietuvos švietimo ministerijos tyrimų statistiniai duomenys patvirtina stiprėjantį polinkį mokykloje mokyti anglų kalbos. 2008–2009 metų visų bendrojo lavinimo Lietuvos mokyklų apžvalgos duomenimis, anglų kalbos mokėsi 61 proc. mokinių (dauguma kaip pirmosios užsienio kalbos), vokiečių kalbos – 9 proc., prancūzų – 2 proc. (abiejų daugiausia kaip antrųjų kalbų) ir rusų kalbos – 28 proc. (beveik išimtinai kaip antrosios užsienio kalbos) (Švietimas skaičiais 2009). Ankstyvojo užsienio kalbų mokymo tyrimas parodė, kad iš mokinių, kuriems užsienio kalba dėstoma nuo antros klasės, anglų kalbą mokosi beveik 97 proc. (mokyklų, siūlančių ankstyvojo užsienio kalbų mokymo galimybę, 2006 m. Lietuvoje buvo 21) (daugiau žr. Ankstyvasis užsienio kalbų mokymasis pradinėse klasėse 2006).

[9] Dėl per mažo respondentų, papildomai mokančių savo vaikus anglų kalbos, skaičiaus, deja, neturime galimybės pažiūrėti, ar esama ryšio tarp ankstyvo vaikų mokymo anglų kalbos ir tėvų pareigų ar pajamų. Turimi duomenys neleidžia nustatyti statistiškai reikšmingų skirtumų.

[10] Pažymėtina, kad atsakinėdami į klausimą apie tai, kokių kalbų dar norėtų mokytis, vaikai paminėjo daugybę pačių įvairiausių kalbų. Europos Sąjungos kalbos politikos kontekste šios nuostatos atrodo labai gražios ir visaip palaikytinos.

Išskirtinė anglų kalbos vieta mokant vaikus užsienio kalbų Lietuvos visiškai neišskiria iš kitų Europos Sąjungos valstybių. Eurobarometrų duomenimis, 77 proc. ES piliečių mano, kad pirmoji vaikų užsienio kalba turėtų būti anglų, 33 proc. – kad prancūzų, o vokiečių kaip pirmąją užsienio kalbą savo vaikams rinktųsi 28 proc. europiečių. Anglų kalba pasirenkama pirmąja užsienio kalba visose apklaustose šalyse, išskyrus Jungtinę Karalystę, Airiją ir Liuksemburgą (Europiečiai ir jų kalbos 2005). Britų ir airių atsakymas savaime suprantamas, o daugiakalbiui Liuksemburgui veikiausiai aktualu, kad vaikai išmoktų ir negimtąsias valstybines kalbas (prancūzų ir vokiečių) (nors pastebėtina, kad anglų kalbos kaip pirmosios užsienio kalbos vaikams pasirinkimo procentas ir čia gana didelis – 59 proc.). Taigi iš tiesų, atmetus valstybes su valstybine anglų kalba, anglų kalbos pasirinkimo procentas Europoje būtų gerokai didesnis. Apklausoje dalyvavę Lietuvos gyventojai, paprašyti nurodyti, kurių dviejų kalbų, išskyrus gimtąją, jų vaikai turėtų mokytis, dažniausiai rinkosi anglų (93 proc.) ir vokiečių (34 proc.) kalbas, rečiau – prancūzų kalbą (6 proc.) (daugiau žr. Europiečiai ir jų kalbos 2005).

Apskritai europiečiai laikosi nuomonės, kad jaunimui yra labai svarbu mokytis užsienio kalbų. 73 proc. Europos Sąjungos piliečių tai sieja su geresne galimybe gauti darbą, o 38 proc. kaip pagrindinį motyvą nurodo galimybę susikalbėti su žmonėmis visame pasaulyje. Beveik nėra manančių, kad jaunimui mokėti užsienio kalbų yra nesvarbu (Europiečiai ir jų kalbos 2005). Iš esmės tokios nuostatos rodo ES gyventojų principinį pritarimą bent dviejų užsienio kalbų mokymąsi skatinančiai ES politikai, tačiau akivaizdu, kad realiai švietimo srityje vyraujanti anglų *lingua franca* mažina paskatas ir galimybes geriau išmokti kitų kalbų, plg. vieno kokybinės apklausos respondento nuomonę: „Anglų kalba jinai yra, aišku, tokia, pragmatiškai žiūrint, naudingiausia, bet <...> ji daugiau unifikuoja daug ką, ką aš žinau. Galbūt yra labai daug kažkokių vertingų dalykų kitose kalbose, pavyzdžiui, vokiečių ar prancūzų, bet kadangi tų kalbų nemoki, tai jas ir pražiopsai. Tai aš manau, aš labai vertinu tai, kad žmonės mokosi tų kalbų ten ar prancūzų, ar vokiečių, ar ispanų, aš manau, kad labai gerai, kad žmonės mokytųsi, kad nesustandartizuotų žmonijos, reiškia" (45 m. vilnietis, mokyklos direktorius).

Lietuvos vaikų užsienio (anglų) kalbos pasirinkimo motyvai labai panašūs kaip aukščiau minėti suaugusiųjų. Reprezentatyvios anglų kalbą besimokančių ketvirtokų apklausos duomenimis, dvi pagrindinės paskatos vaikams yra anglų kalbos svarba jų ateičiai (šį atsakymą iš siūlytų variantų pasirinko 83 proc. mokinių) ir anglų kalbos nauda keliaujant užsienyje (79 proc.). Trečias pagal svarbą motyvas mokytis anglų kalbos buvo mokinių noras suprasti angliškus filmus ir dainas (55 proc.) (Ankstyvasis užsienio kalbų mokymasis pradinėse klasėse 2006).

2.2. Anglų kalbos vartojimas

Kaip minėta kalbant apie anglų kalbos mokėjimą Lietuvoje, nors 58 proc. Lietuvos miestų gyventojų teigia mokantys anglų kalbą, jų kompetencija nėra labai aukšta ir tik ketvirtadalis gyventojų galėtų angliškai susikalbėti. Šie rezultatai dera su palyginti menku anglų kalbos vartojimu. Priklausomai nuo konkrečios kalbos vartojimo srities, 54–78 proc. respondentų teigė anglų kalba nekalbantys, neskaitantys, nerašantys, jos negirdintys ir pan. Nedaugelis sakėsi anglų kalbą vartojantys dažnai, kiek daugiau respondentų – kartais.

Iš tirtųjų anglų kalbos vartojimo sričių pagal vartojimo dažnumą Lietuvoje labiausiai išsiskiria internetas. Dažnai angliškuose interneto puslapiuose naršantys teigė 26 proc., rečiau – 20 proc. respondentų. Antrą vietą po interneto užima televizija. Ją anglų kalba teigė dažnai žiūrintys 15 proc., kartais – 26 proc. respondentų. Taip pat anglų kalba Lietuvoje vartojama skaityti (apie trečdalis apklaustųjų teigė angliškai skaitantys knygas ir žurnalus). Be anglų kalbos, Lietuvoje nemažai žiniasklaidos prieinama ir rusų kalba, tačiau šios dvi kalbos realiai konkuruoja tik vartotojams renkantis televizijos kanalus. Interneto ir spaudos atveju anglų kalba pirmauja prieš rusų kalbą (žr. Nevinskaitė 2009). Be žiniasklaidos, apie 40 proc. respondentų teigė angliškai kalbantys (dažnai – 10 proc., kartais – 30 proc.), o per 30 proc. – angliškai rašantys (dažnai – 10 proc., kartais – 21 proc.). Iš mokyklų apklausos matyti, kad pradinių klasių vaikai teigia dažniausiai žiūrintys televizorių lietuvių (93 proc.), rusų (51 proc.) ir anglų (66 proc.) kalbomis. Nors atliekant tyrimą nebuvo klausta, ką konkrečiai vaikai žiūri, galima numanyti, kad didelę dalį angliškų (o veikiausiai ir rusiškų) laidų sudaro animacija, kurią rinkdamiesi šio amžiaus žiūrovai nebūtinai pirmenybę teikia kalbai[11].

Aptarti duomenys rodo, kad Lietuvoje naudojamas tiek pasyvusis (recepcinis), tiek aktyvusis (produkcinis) anglų kalbos kompetencijos lygmuo (duomenų išklotinę žr. 3 lentelėje).

3 LENTELĖ. Anglų kalbos vartojimo lygmenys, sritys ir dažnumas

	Dažnai		Kartais		Niekada	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.
Anglų – KALBATE	211	10,4	600	29,5	1226	60,2
Anglų – SKAITOTE KNYGAS	151	7,4	417	20,5	1469	72,1
Anglų – SKAITOTE SPAUDĄ, ŽURNALUS	98	4,8	359	17,6	1580	77,6
Anglų – RAŠOTE	210	10,3	431	21,2	1396	68,5
Anglų – KLAUSOTE RADIJO	161	7,9	344	16,9	1532	75,2
Anglų – ŽIŪRITE TV	301	14,8	532	26,1	1204	59,1
Anglų – NARŠOTE INTERNETE	519	25,5	412	20,2	1106	54,3

Procentais nuo visų respondentų, N=2037

[11] Manytina, kad jaunųjų žiūrovų pasirinkimas turėtų būti susijęs su jiems prieinama palydovine, skaitmenine ar kt. televizija.

Jau minėta, kad gauti kalbos mokėjimo duomenys leidžia teigti, jog anglų kalbą Lietuvoje geriau moka jaunimas. Atsakymai apie kalbos vartojimą taip pat rodo su respondentų amžiumi susijusius reikšmingus skirtumus: visais aptariamais kalbos vartojimo atvejais Lietuvoje anglų kalbą statistiškai daugiau vartoja jaunimas nuo 15 iki 29 metų nei vyresni kaip 40 metų respondentai. 30–39 metų amžiaus grupė statistiškai neišsiskiria, t. y. nematyti ryškesnių jos skirtumų, palyginti su jaunesniais ar vyresniais respondentais, išskyrus vieną anglų kalbos vartojimo sritį – internetą, kuriame ši amžiaus grupė, kaip ir jaunimas, anglų kalba naršo dažniau nei už juos vyresni žmonės[12] (žr. grafiką).

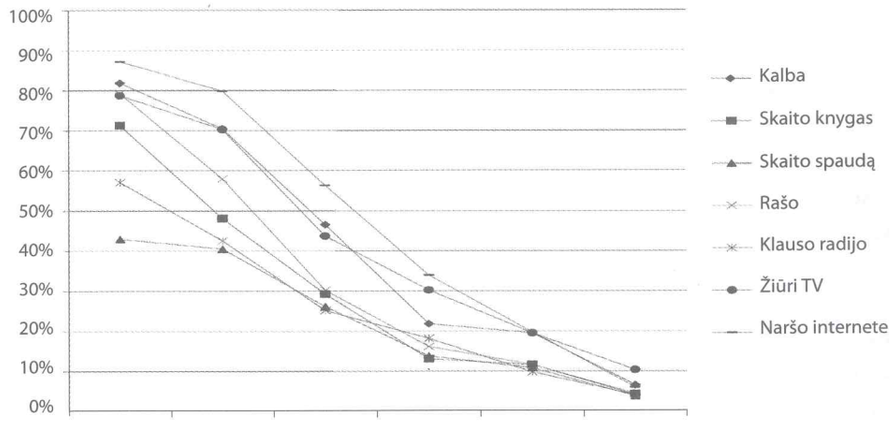

Tikslesnių duomenų apie tai, kaip anglų kalba vartojama (su kuo ir kokiose situacijose kalbamasi, kokiomis aplinkybėmis skaitoma ar rašoma ir pan.), kiekybinis Lietuvos miestų tyrimas nedavė, tačiau labai tikėtina, kad aukštesni pačios jauniausios respondentų grupės rodikliai iš dalies gali būti susiję su anglų kalbos vartojimu mokyklos kontekste. Šį spėjimą ypač paremia žemesni 20–29 metų amžiaus grupės anglų kalbos vartojimo procentai, nors pagal anglų kalbos mokėjimo rodiklius šios dvi grupės beveik nesiskiria.

Tyrimų rezultatai rodo šiokį tokį polinkį anglų kalbai rastis Lietuvos miestų gyventojų privataus bendravimo namų erdvėje. Pavyzdžiui, mokyklų apklausoje net 13 proc. vaikų nurodė anglų kalbą kaip vieną iš savo namų kalbų ir 3 proc. kaip dažnai namuose vartojamą kalbą. Suaugusiųjų apklausos duomenimis, anglų kalba tinkama vartoti su artimaisiais ir draugais atrodė 9,5 proc. respondentų, o 3 proc. šią kalbą paminėjo kaip namų kalbą[13]. Net ir su išlyga vertinant vaikų atsakymus, kartais suteikiančius prieš-

[12] Reikia atsižvelgti, kad vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojai apskritai mažiau naudojasi internetu.

[13] Pastebėtina, kad, palyginti su kitomis užsienio kalbomis, anglų kalba namuose vartojama ganėtinai dažnai. Iš tų respondentų, kurie teigė namuose, be lietuvių, rusų ar lenkų kalbos, vartojantys ir kitą kalbą, net 30 proc. nurodė anglų kalbą.

taringos informacijos apie anglų kalbos vartojimą, matyti, kad anglų kalba Lietuvoje vartojama ir privačioje erdvėje. Reikia manyti, kad tai veikiausiai būdinga mišrioms ne įprastinių Lietuvos tautinių mažumų šeimoms[14]. Kita vertus, kokybiniuose interviu būta pasakymų, kurie neleidžia visiškai atmesti galimybės, kad anglų kalba gali būti imama vartoti ir mokymosi, kompetencijos palaikymo sumetimais. Štai vieno būsimo tėvo nuomonė, kad šeimoje būtų galima praktikuoti dvikalbystę ir taip geriau išmokti anglų kalbos: „Nežinau, gal aš kaip tėvas, gal norėčiau su vaikais bendrauti angliškai kurį laiką, kad jiems patiems, ir man pačiam..., ir po to lietuviškai" (21 m. studentas iš Klaipėdos).

Toliau poskyryje apie kalbų prestižą bus matyti, kad, nors Lietuvoje lietuvių kalba vis dėlto turi tvirčiausias pozicijas, respondentai išskiria dvi sritis, kuriose, jų manymu, visiškai tinka aktyviau vartoti anglų kalbą. Tai mokslas ir verslas.

Monografijoje aptariamame tyrime anglų kalbos vartojimas moksle atskirai netirtas, apskritai Lietuvoje šiuo klausimu sistemingų tyrimų beveik nėra, tačiau anglų kalbos vartojimas šioje srityje neabejotinai didėja[15]. Aukštojo ir aukštesniojo mokslo institucijose (Vilniaus universitete, Vytauto Didžiojo universitete, kol kas vieninteliame Lietuvoje nevalstybiniame universitete ISM, kai kuriuose kituose universitetuose ir kolegijose) esama ir daugėja studijų programų, vykdomų anglų kalba. Daugiausia tai tarptautinio verslo ar santykių ir vadybos programos. Anglų kalbos pirmenybę prieš lietuvių kalbą mokslo domene rodo ir neseni bandymai aukščiau vertinti ir atitinkamai geriau finansuoti publikacijas anglų kalba tarptautiniuose žurnaluose bei pagal jų skaičių vertinti mokslininko kvalifikaciją. 2001 m. tai įtvirtinęs Lietuvos Vyriausybės nutarimas sukėlė pasipiktinimo bangą, ypač humanitarų sluoksniuose, ir šiandien yra švelninamas. Pastebėtina, kad šiuo atžvilgiu Lietuva nėra unikali – daugelyje kitų šalių universitetų steigiama tarptautinių programų ir mokslininkai skatinami publikuotis tarptautiniuose leidiniuose. Ekonominiu požiūriu tokie švietimo ir mokslo raidos poslinkiai turi ir privalumų, ir trūkumų (apie internacionalizaciją moksle daugiau žr. Želvys 2006).

Kitur atlikti mokslo srityje vartojamų kalbų tyrimai rodo, kad padėtis toli gražu nėra vienpusiška ir vienaprasmiška, nes kalbų pasirinkimą lemią optimalios komunikacijos principas: savo valstybėje mokslininkai bendrauja ir publikuojasi gimtąja kalba, o anglų kalba pasirenkama tarptautiniam bendravimui su tos pačios srities specialistais. Žinoma, tokią raidą skatina ir tarptautinė konkurencija, ir mokslininkų bendradarbiavimas bei mobilumas – procesai, ideologiškai grindžiami „globaliosios žinių visuomenės" ir

[14] Iš kiekybinio tyrimo duomenų matyti tik tai, kad anglų kalbą namuose vartojantys daugiausia sakėsi lietuvių (88 proc.) ir retai rusų (6 proc.) tautybę nurodę respondentai.

[15] Palyginimui galima pateikti norvegų surinktą informaciją apie tai, kaip auga anglų kalbos vartojimo apimtys jų universitetuose. Pavyzdžiui, 1980 m. angliškų mokslinių publikacijų buvo 62 proc., o 2000 – 71 proc. ir procentas toliau auga. Anglų kalbos santykis tarp skirtingų mokslų išlieka toks pat: daugiausia anglų kalba publikuojama gamtos moksluose,

mokslo kokybės bei plėtros idėja. Jau minėta, kad kai kuriose valstybėse šį klausimą spręsti imamasi sąmoninga kalbos politika: kad būtų išlaikytos nacionalinių kalbų teisės, siūloma skatinti gretutinę mokslo rezultatų sklaidą savoje valstybėje sava kalba, o greta studijų programų anglų kalba siūlyti alternatyvias programas nacionalinėmis kalbomis (daugiau apie anglų kalbą mokslo domene žr. Simonsen 2005; Preisler 2004). Lietuvoje toks mokslo sklaidos domeno padalijimas pagal kalbas ir adresatą arba nesvarstomas iš viso, arba vertinamas skeptiškai, remiantis ne visai aiškia logika: esą, lietuviškos publikacijos Lietuvoje ilgainiui liks žemesnio lygio mokslinė produkcija, nes jų autoriai rinksis lietuvių kalbą tik todėl, kad nemoka angliškai ir – atitinkamai – neišmano tarptautinio savo tiriamos temos konteksto, taigi yra nepajėgūs parengti tarptautinius kokybės kriterijus atitinkančių publikacijų. Kaip to pasekmė lietuvių kalba, esą, taps antrarūše mokslo kalba (žr. Želvys 2006: 144).

Kad ir kaip neįtikinamai skambėtų šios niūrios prognozės, iš sociolingvistinės literatūros vis dėlto matyti, kad anglų kalbos vartojimas ir augantis vaidmuo mokslo srityje gali kelti įvairių praktinių problemų, susijusių su mąstymu ir komunikacija svetima kalba. Kai kurie autoriai pastebi, kad anglų kalbos kokybei keliami dideli reikalavimai, nors iš principo mokslo *lingua franca* neturėtų būti tapatinama su „pavyzdine Oksfordo anglų kalba". Pavyzdžiui, teigiama, kad negimtakalbių anglų kalba parašyti straipsniai vertinami prasčiau, kad tarptautinėse konferencijose visada dominuoja tie, kurie puikiai moka anglų kalbą, nes jie sudaro įspūdį, kad turi aukštesnę mokslinę kompetenciją nei tie, kurie kalba su akcentu ir svetima kalba sunkiau formuluoja mintis. Taip pat esama daug abejonių dėl anglų kalba skaitomų paskaitų kokybės ir studentų gebėjimų suprasti pristatomą medžiagą (įvairių autorių apžvalgą žr. Simonsen 2004). Nors Lietuvoje, kaip minėta, šie klausimai nėra tirti, turimi duomenys apie palyginti menką mūsų gyventojų anglų kalbos kompetenciją teikia rimtą pagrindą manyti, kad minėtos problemos Lietuvos aukštojo mokslo srityje augant anglų kalbos vartojimui dar išryškės. Nepavėluotos gretutinę dvikalbystę užtikrinančios priemonės kaip Skandinavijoje, manyčiau, mums taip pat būtų labai pravarčios.

Daugiau duomenų monografijoje pristatomas tyrimas suteikė apie darbo sritį. Matyti, kad, palyginti su privačiu bendravimu šeimoje, su draugais ar viešuoju sektoriumi Lietuvos miestų gyventojai anglų kalbą daugiau vartoja darbe. Tyrimo duomenimis, iš visų dirbančių apklaustųjų anglų kalbą dažnai arba kartais tenka vartoti apie penktadaliui: ja skaityti 22 procentams, kalbėti – 21 proc., rašyti – 17 proc.

Darbo srityje anglų kalba užima trečią vietą po lietuvių ir rusų kalbų. Palyginimui galima pasakyti, kad rusų kalba dažnai ar kartais darbe kalbantys teigė per 70 proc. darbo patirties turinčių kiekybinės apklausos respondentų. Pastebėtina, kad esama ryšio tarp anglų kalbos vartojimo ir užimamų pareigų bei pajamų: anglų kalbą daugiau vartoja aukštesnes pareigas užimantys ir didesnes pajamas gaunantys Lietuvos miestų

tistiškai dažniau teigė dviem didžiausių pajamų grupėms priklausantys respondentai, o niekada nevartojantys gerokai dažniau sakėsi trijų mažiausių pajamų grupių respondentai. Pagal respondentų pareigas statistiškai reikšmingi anglų kalbos vartojimo skirtumai buvo privačių verslininkų, savininkų ir aukščiausio lygio samdomų specialistų bei kvalifikuotų ir nekvalifikuotų darbininkų grupėse: pirmieji daugiau vartoja anglų kalbą nei jos nevartoja, o antrieji – atvirkščiai: palyginti su aukščiausias pareigas užimančiais darbuotojais, darbininkai anglų kalbos beveik nevartoja. Daugiausia anglų kalba vartojama bendraujant raštu su klientais, o tarptautinėse įmonėse taip pat ir žodžiu su aukštesnės grandies viršininkais, spėtina, užsieniečiais.

Tiek anglų kalbos vartojimo apimčių, anglų ir rusų kalbų santykių, tiek darbo rinkos veikėjų statuso atžvilgiu pristatomojo tyrimo duomenys patvirtina kitų panašių apklausų rezultatus, kurie taip pat leidžia manyti, kad Lietuvoje anglų kalbos vartojimas ir vaidmuo darbo sferoje ilgainiui turėtų didėti. Jau dabar priimant į darbą, be lietuvių kalbos, dažniau reikalaujama mokėti anglų nei rusų kalbą ir apskritai anglų kalbai numatomos didesnės vartojimo perspektyvos nei rusų kalbai (reikšminga, kad tokius ateities pokyčius ypač pabrėžia aukštesnes pareigas einantys darbuotojai) (plg. Kalba darbe 2007).

Suprantama, tarptautinio bendravimo kalbų vartojimas darbo sferoje yra susijęs su ekonomine daugiakalbyste – ryšiais su tarptautinėmis rinkomis ir verslo partneriais (taip, kaip akademinėje sferoje užsienio (dažniausiai anglų) kalba vartojama komunikacijai su mokslo partneriais). Štai kaip teigia vienas iš kokybinio tyrimo respondentų, 33 metų bankininkas vilnietis, darbe nuolat vartojantis anglų kalbą: „Krizė parodė, kad be užsienio kalbos mes toli niekur nenueisim. Nu, mes maži esam. Mes vis tiek turim kažkur tai, su kažkuo tai bendrauti. Su mūsų kalba nieks nebendrauja, tai turim kažkokią tai kitą kalbą turėt."

Šiuo atžvilgiu atskirai buvo tirtos ir vieno iš didžiausių investuotojų Lietuvoje – Danijos įmonės, priklausančios Danijos verslo klubui (žr. Ranonytė 2008; Jakniūnaitė 2008). Kaip parodė kiekybinė danų tarptautinių įmonių vadovų apklausa, šiose įmonėse kaip ir kitur daugiausia vartojamos anglų ir lietuvių kalbos, taip pat – rečiau – rusų, danų ir vokiečių kalbos. Įmonių vadovų danų teigimu, anglų kalba turi aukščiausią statusą ir didžiausią perspektyvą ir daugiausia yra vartojama kontaktams su kitomis įmonėmis įvairiose šalyse, Danijai skirtoms rašytinėms ataskaitoms, įvairiai dokumentacijai, taip pat bendrauti su įmonės kolegomis ir partneriais Lietuvoje. Lietuvių kalba būtina komunikacijai su valstybės institucijomis Lietuvoje, buhalterijai, taip pat privačiam bendravimui tarp įmonės darbuotojų lietuvių, bet ne dalykinėms diskusijoms, nes ne visi dalyvaujantys darbuotojai moka lietuvių kalbą. Danų kalba vartojama skambinant arba rašant į Daniją bei danams darbuotojams bendraujant tarpusavyje. Be kokybinės apklausos metodo, šiuos tyrimuose buvo taikomi etnografiniai stebėjimo ir kokybinio interviu su įvairiais darbuotojais metodai. Kaip tik nuodugnesnė kalbinės elgsenos analizė parodė, kad anglų kalba daugiau vartojama tose įmonėse, kuriose nėra mažųjų kalbų (šiuo atveju, danų kalbos) mokančių darbuotojų. Tačiau jei kalbų įvairovė įmonėje didesnė, bendrauti pasirenkama ta kalba, kurią moka visi pokalbio dalyviai, netgi kalbant rimtomis dalykinėmis temomis. Taip pat paaiškėjo, kad gimtosios darbuotojų kalbos (anglų kalba tokio tipo įmonėse, apie kokias čia kalbama, retai būna gimtoji!), be pasikeitimo informacija funkcijos, atlieka svarbią socialinę funkciją – padeda palaikyti socialinius ryšius, ta kalba kalbančių darbuotojų ar jų grupės tapatybę, mažina oficialumo laipsnį (pavyzdžiui, jei vadovas yra išmokęs ir kartais pavartoja keletą frazių lietuvių kalba) (daugiau žr. Ranonytė 2008). Tokių tyrimų rezultatai rodo, kad ES kalbų įvairovės skatinimo nuostatos yra prasmingos ir galėtų būti naudojamos formuojant tarptautinių įmonių politiką.

Kad tarptautiniame versle perspektyvą gali turėti ne vien anglų kalba, rodo ir europiniai tyrimai. 2007 m. Briuselyje surengta konferencija 2005 m. vykdyto vadinamojo ELAN tyrimo rezultatams aptarti. Tyrimas buvo skirtas užsienio kalbų vartojimui mažose ir vidutinio dydžio Europos įmonėse ir jame buvo aiškinamasi, kokį poveikį Europos ekonomikai daro kalbų įgūdžių trūkumas (ELAN 2005). Konferencijoje kaskart pabrėžta, jog tarptautinės anglų kalbos nepakanka, kad įmonė būtų tarptautiška ir konkurencinga. Nors tyrimo rezultatai parodė, kad anglų kalba tarptautiniame versle funkcionuoja kaip vyraujanti *lingua franca*, buvo matyti, kad dėl kitų kalbų nemokėjimo daugiau kaip 10 proc. įmonių negalėjo sudaryti eksporto sutarčių ir patyrė nemažų nuostolių. Tirtųjų įmonių ir tyrimo grupės nuomone, komunikacijai gali būti pasitelkiamos taip pat ir rusų ar vokiečių kalbos ir būtina mokėti daugiau kitų kalbų.

2.3. Anglų kalbos prestižas

Jau iš kai kurių pirmiau aptartų anglų kalbos mokėjimo (ir noro mokytis) bei vartojimo faktų galima matyti Lietuvos miestuose augant anglų kalbos vaidmenį. Tyrimo respondentams buvo užduota keletas tiesiogiai su jų nuostatomis anglų kalbos atžvilgiu susijusių klausimų. Iš atsakymų matyti, kad anglų kalbą Lietuvos miestų gyventojai laiko prestižine kalba.

Respondentai turėjo įvertinti, kaip duotos kalbos tinka būti vartojamos keletoje pagrindinių kalbos vartojimo sričių, vadinamųjų domenų: verslo, švietimo (aukštojo mokslo), viešosios informacijos (vadinamojo miestų ar gatvių peizažo)[16], namų domenams, taip pat bendrauti pusiau viešai ar juokauti. Pagrindinės respondentų minėtos „tinkamos" kalbos buvo lietuvių, rusų, lenkų ir anglų; kitų kalbų ties šiuo klausimu rinktasi labai nedaug. Iš gautų duomenų matyti, kad Lietuvos miestų gyventojai visais atvejais teikia pirmenybę lietuvių kalbai, tačiau dviejuose domenuose – verslo ir aukštojo mokslo – kaip tinkamą jie dažnai minėjo ir anglų kalbą. Atsakymų apie šiuos du domenus skirtumai, palyginti su kitais, statistiškai yra reikšmingiausi. Kaip minėta kalbant apie kalbų vartojimą, anglų kalbos plitimas versle ir aukštojo mokslo bei švietimo srityje ryškus ir kitose valstybėse. Vieno iš mūsų kokybinių interviu respondentų, 33 m.

[16] Angl. *linguistic landscape* arba *streetscape*.

bankininko, žodžiais, tai yra tarsi „pasaulinis susitarimas". Šio susitarimo, kad darbe ir moksle iš užsienio kalbų parankiausia rinktis anglų kalbą, Europos Komisijos skatinama kalbų įvairovės politika kol kas nėra pakeitusi.

Anglų kalbos tinkamumo palyginimas su kitomis kalbomis rodo, kad ši kalba visose srityse laikoma mažiau tinkama už lietuvių kalbą ir praktiškai visose srityse labiau tinkama už lenkų (skirtumo respondentai nedarė tik vertindami privataus bendravimo sritį). Anglų kalbos palyginimo su rusų kalba rezultatai pasiskirsto pagal domenų tipą: anglų kalba dažniau laikyta tinkamesne viešosios srities (viešai matomuose, institucionalizuotuose) domenuose, o rusų palyginti dažniau – privačioje, individualaus bendravimo erdvėje. Anglų kalbos santykis su kiekviena iš minėtų kalbų matyti iš 4 lentelės.

4 LENTELĖ. Anglų kalbos tinkamumo vertinimų palyginimas su kitomis kalbomis (procentais nuo visų respondentų, N=2037)

	Lietuvių	Anglų	Rusų	Anglų	Lenkų	Anglų
Tinkamiausia verslui	87,9	46,5	26,2	46,5	2,2	46,5
Tinkamiausia aukštajam mokslui	92,8	38,8	14,6	38,8	1,6	38,8
Tinkamiausia viešiesiems užrašams	97,4	14,1	10,9	14,1	1,6	14,1
Tinkamiausia humorui, juokams	85,7	10,0	41,1	10,0	7,1	10,0
Tinkamiausia bendrauiti su draugais, artimaisiais	89,3	9,5	35,3	9,5	10,1	9,5
Tinkamiausia bendrauti su nepažįstamais žmonėmis	82,8	29,7	37,2	29,7	6,5	29,7

Statistiškai reikšmingi skirtumai: šviesiai pilka spalva žymi, kad atsakymo variantas pasirinktas dažniau, tamsiai pilka – kad rečiau.

Kaip ir kitų klausimų atveju, duomenys apie kalbų tinkamumą rodo aiškų ryšį su respondentų amžiumi, tačiau pastebėtina, kad verslą ir aukštąjį mokslą kaip anglų kalbai tinkamus domenus dažniau renkasi ne tik jauniausi (iki 29 m. amžiaus) respondentai, bet ir darbo rinkoje aktyviausių 30–39 m. amžiaus respondentų grupė. Kita vertus, respondentų iki 29 m. atsakymai išsiskiria ir šį kartą: jaunimui anglų kalba atrodo tinkama vartoti ne tik verslo ir aukštojo mokslo, bet ir kituose domenuose – miesto peizaže, bendraujant privačiai ir pusiau privačiai. Teigiamas jaunimo nuostatas anglų kalbos atžvilgiu patvirtina ir kiti tyrimai. Pavyzdžiui, reprezentatyvios Švietimo ministerijos apklausos duomenimis, mokiniai ir studentai taip pat pritaria anglų kalbos vartojimui viešiesiems užrašams (žr. Švietimo ministerijos tyrimai 2006). Taip pat svarbu pabrėžti, kad Lietuvos miestų kiekybinėje apklausoje anglų kalbos tinkamumą vyrai ir moterys įvertino vienodai.

Respondentai buvo taip pat prašomi įvertinti kalbas pagal keletą charakteristikų: estetikos (grožio), poreikio (reikalingumo), įpročio (įprastumo) ir statuso (prestižiškumo). Be minėtų kalbų, buvo vertinamos dar vokiečių ir prancūzų kalbos. Respondentai išskyrė anglų kalbą iš kitų kaip reikalingiausią ir prestižiškiausią. Reikia pasakyti, kad ne mažiau reikalinga jie laikė ir lietuvių kalbą, o štai prestižu, tyrimo duomenimis, anglų

kalba pralenkė ne tik visas kitas kalbas, bet ir lietuvių[17] (rezultatų palyginimą žr. 5 lentelėje). Tarp vyrų ir moterų atsakymų reikšmingų skirtumų ir šiuo atveju nebuvo matyti.

5 LENTELĖ. Kalbų vertinimai pagal duotas charakteristikas (procentais)

	Gražiausia	Reikalingiausia	Įprasčiausia	Prestižiškiausia
Lietuvių	55,3	57,6	62,4	24,1
Rusų	21,3	24,7	33,4	7,3
Lenkų	6,3	2,2	10,8	0,9
Anglų	9,1	56,8	9,2	57,6
Vokiečių	2,0	5,4	4,2	6,3
Prancūzų	18,2	2,7	1,7	15,4

Statistiškai reikšmingi skirtumai: šviesiai pilka spalva žymi, kad atsakymo variantas pasirinktas dažniau, tamsiai pilka – kad rečiau.

Ryšio tarp anglų kalbos vertinimo ir respondentų pajamų praktiškai nepastebėta, tačiau, kaip ir kitais aptartais atvejais, atsakymams kai kur turėjo įtakos respondentų amžius – daugiausia teigiamų anglų kalbos vertinimų išsakė jaunesni tyrimo respondentai. Palyginti su kitomis amžiaus grupėmis, kaip gražiausia anglų kalba buvo įvertinta nedaugelio respondentų, tačiau statistiškai dažniau 15–29 metų jaunimo, o štai reikalingiausia ją esant dažniau teigė tiek jaunimas, tiek kiek vyresni respondentai (15–39 m.). Įdomu, kad anglų kalba graži ir reikalinga taip pat statistiškai dažniau atrodė tai grupelei jaunų tyrimo respondentų, kurie teigė tapatinąsi su Europa ar visu pasauliu.

Šiek tiek iš kitų išsiskyrė įpročio vartoti anglų kalbą vertinimai. Nors anglų kalbą įprasta laikė nedaug respondentų, statistiškai dažniau taip manančių pasitaikė tarp 20–29 m. jaunimo ir respondentų iš pačias aukščiausias pajamas gaunančių žmonių grupės.

Vertinant respondentų nuostatų ir amžiaus ryšį įdomiausias rezultatas yra tas, kad anglų kalbos prestižo klausimu skirtingo amžiaus žmonių atsakymai nesiskyrė. Reikšmingų skirtumų nebuvo matyti ir pagal kitus socialinius duomenis (respondentų pajamas ir pareigas). Taigi galima teigti, kad visi Lietuvos miestų gyventojai laikosi nuomonės, jog anglų kalba yra aukšto statuso kalba. Iš 6 lentelės matyti, kad visose amžiaus grupėse diduma respondentų anglų kalbą įvertino kaip prestižišką. Šiek tiek jaunesnių žmonių prestižiškomis laikė ir prancūzų bei – rečiau – vokiečių kalbas. Rusų kalbos vertinimai nebuvo aukšti ir tarp amžiaus grupių nesiskyrė, o lietuvių kalbą kaip prestižišką dažniau apibūdino vyriausieji respondentai, tačiau, kaip minėta, gali būti, kad gimtosios kalbos šiuo požiūriu dauguma respondentų apskritai nesiėmė vertinti.

[17] Labai tikėtina, kad daugeliui kiekybinio tyrimo respondentų apibūdinimas „prestižinė kalba" neatrodė taikytinas gimtajai kalbai ir šiuo atžvilgiu jie vertino tik svetimas kalbas; taigi manyti, kad anglų kalba laikoma prestižiškesne už lietuvių, turbūt negalima.

6 LENTELĖ. Anglų kalbos prestižo vertinimas skirtingose amžiaus grupėse (procentais)

		N	Lietuvių	Rusų	Lenkų	Anglų	Vokiečių	Prancūzų
Amžius	15–19	226	21,2	3,1	1,3	65,0	7,5	15,9
	20–29	447	17,9	6,5	0,7	60,4	5,1	21,0
	30–39	318	23,0	6,9	0,9	56,9	10,1	19,8%
	40–49	298	23,2	8,4	0,3	54,4	3,7	10,7
	50–59	380	27,6	8,2	1,3	57,4	6,6	14,2
	60 ir daugiau	368	31,3	9,5	0,8	53,3	5,7	9,5

Statistiškai reikšmingi skirtumai: šviesiai pilka spalva žymi, kad atsakymo variantas pasirinktas dažniau, tamsiai pilka – kad rečiau.

Kita vertus, nors dauguma kiekybinės apklausos respondentų nedvejodami prestižiškiausia kalba laikė anglų kalbą, iš kokybinių interviu rečiau, bet gauta įvairesnių nuomonių. Pavyzdžiui, ne vienas respondentas teigė, kad prestižine kalba rinktųsi prancūzų arba lotynų kalbą, t. y. kalbas, kurias mokant galima išsiskirti iš kitų. Štai viena tipiška nuomonė: „Gal prancūzų tada būtų, aš manyčiau, prestižas, o dabar tokia situacija, kad beveik visi moka anglų. Nu čia jau toks prestižas, ar čia prestižas jau klausimas yra, tiesiog kad visi kalba“ (35 m. verslininkas iš Klaipėdos). Kita vertus, tokius ir panašius argumentus dėstė tik gerai mokantys anglų kalbą respondentai, kuriems anglų kalba nėra siekiamybė.

Anglų kalbos prestižą ir jos mokymosi poreikį rodo ir respondentų pateikti motyvai leisti savo vaikus į dvikalbę mokyklą. Tie tėvai, kurie nurodė norintys leisti savo vaikus į mokyklą kaip tik su anglų dėstomąja kalba, savo pasirinkimą statistiškai dažniau grindė kitokiais motyvais nei kiti tėvai. Daugiau kaip pusė anglų kalbą pasirinkusių respondentų teigė, kad jų vaikams tai suteiktų galimybę ateityje studijuoti užsienyje, o per 70 proc. siejo anglų kalbos mokėjimą su geresnėmis galimybėmis vaikams padaryti karjerą.

Vaikų apklausos duomenys dar labiau patvirtina ryškėjančias anglų kalbos prestižo tendencijas Lietuvos visuomenėje. Paklausti apie tai, kokias kalbas jie moka, 8–10 metų pradinukai dažniausiai minėjo lietuvių, rusų ir... anglų kalbas (žr. 7 lentelę). Abejotina, kad tokio amžiaus vaikai Lietuvoje iš tiesų jau mokėtų anglų kalbą (minėta, kad 17 proc. iš jų teigė mokęsi anglų kalbos iki mokyklos, tačiau vargu ar II–IV klasėse mokančiųjų skaičius galėtų būti išaugęs iki 54 proc.). Tai, kad daugiau kaip pusė mokinių teigė mokantys kalbėti angliškai, veikiausiai reiškia, kad vaikai arba savaip interpretavo klausimą („moku kalbėti“ sutapatino su „mokausi, šiek tiek moku“), arba taip išreiškė norą mokėti šią kalbą[18].

[18] Iš asmeninių pokalbių su pažįstamais vaikais susidariau vaizdą, kad pradinukai į tokius klausimus dažnai atsakinėja nereflektuodami konkrečių gebėjimų. Mokėdami pasakyti keletą sakinių svetima kalba, jie drąsiai teigia galintys ir mėgstantys ja kalbėti. Be to, net jei vaikai ir būtų minėję ar minėjo kalbantys „truputį“, klausimyne nebuvo galimybės kitaip pažymėti atsakymą nei priskiriant jį tai pačiai kategorijai „moku“. Kita vertus, sau neaktualių kalbų vaikai nemini – taigi bent jau tam tikrą kalbų potencialą ir perspektyvą vaikų išsakytos preferencijos rodo.

7 LENTELĖ. Kokias kalbas teigia mokantys Lietuvos miestų pradinukai (procentais nuo visų apklaustų vaikų, N=23686)

	N	Proc.
Lietuvių	21955	93
Anglų	12889	54
Rusų	7899	33
Lenkų	2145	9
Kitas (baltarusių, ukrainiečių, latvių, vokiečių, prancūzų ir kt.)	2302	10

Prielaidą, kad Lietuvos pradinukams anglų kalba yra prestižiška, patvirtina ir nemažas teigiamų atsakymų procentas į klausimus, ar jiems patinka kalbėti anglų kalba ir kaip jie ją vartoja (žr. 8 lentelę).

8 LENTELĖ. Lietuvių ir anglų kalbų vartojimo, dominavimo ir prestižo santykis (procentais nuo visų apklaustų vaikų, N=23686)

	Pasirinkimas		Dominavimas (kalba geriausiai)	Pirmenybė (patinka kalbėti)
	(kalba su tėvais)	(kalba su geriausiu draugu)		
Anglų	3	7	5	27
Lietuvių	80	87	83	70

Atsakydami į klausimą „Kokiomis kalbomis tau labiausiai patinka kalbėti?“, 70 proc. mokinių paminėjo lietuvių, 17 proc. – rusų (kuri jiems veikiausiai yra gimtoji ar viena iš gimtųjų kalbų) ir 27 proc. – anglų kalbą (kitos kalbos buvo minimos vidutiniškai apie vieno procento vaikų). Šio klausimo formuluotė pakankamai konkreti ir, atrodytų, nepalieka vietos klaidingai interpretacijai. Žinoma, gali būti, kad vaikų atsakymai tiesiog rodo specifinę tokio amžiaus vaikų mąstyseną: „man patinka kalbėti“ gali reikšti „man patinka pasakyti tuos kelis sakinius, kuriuos moku“, nes abejotina, kad tiek vaikų iš tiesų kalbėtų angliškai. Kita vertus, išsiskiriantys atsakymai apie anglų kalbą vis dėlto turėtų rodyti nemažą šios kalbos prestižą, ypač jeigu dar įvertinsime didelį atotrūkį tarp vartojamos, dominuojančios (lietuvių) ir patinkančios (anglų) kalbos: didžioji dalis vaikų sakosi geriausiai mokantys ir dažniausiai vartojantys lietuvių kalbą ir kartu labai nemažai teigia, kad jiems patinka kalbėti angliškai. Anglų kalbos prestižą ir šios kalbos, kaip tapatybės raiškos priemonės, funkciją rodo ir daugiau kaip dvigubai didesnis vaikų atsakymų procentas ties kalbos pasirinkimu su draugais nei su tėvais.

Išsiskiriantys iš kitų amžiaus grupių respondentų Lietuvos jaunimo ir vaikų atsakymai apie anglų kalbos tinkamumą, įprastumą, patikimą ir grožį dar kartą patvirtina, kad jaunimui anglų kalba iš tiesų atlieka ne vien komunikacinę, bet ir socialinę, simbolinę funkciją. Gerai mokėdamas anglų kalbą jaunuolis gali naudotis jos ištekliais (paprastai žodžiais, frazėmis) ar kodų kaita kaip priemone išsiskirti iš kitų, išreikšti jaunatviško

ir šiuolaikiško miestiečio tapatybę. Tai rodo ir eksperimentiniai tyrimai apie angliškus svetimžodžius lietuvių kalboje (Vaicekauskienė 2006), ir kitos tiesioginės vyresnių mokinių ir studentų apklausos: pavyzdžiui, Švietimo ministerijos duomenimis, tiek gimnazistai, tiek studentai pritaria anglų kalbos intarpų vartojimui jaunimo kalboje ir nemato čia grėsmės lietuvių kalbai (Švietimo ministerijos tyrimai 2006).

3. Išvados ir diskusiniai klausimai

Monografijoje aptariamo projekto „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose" tyrimų rezultatai ir jų palyginimas su kitų Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis leidžia daryti vienareikšmišką išvadą: vartotojams renkantis anglų kalbą vyrauja argumentas „už". Kalbos politikų bendruomenės neigiamos nuostatos anglų kalbos atžvilgiu bendro visuomenės nusiteikimo nekeičia. Anglų kalba Lietuvos miestų kalbų hierarchijoje užima labai aukštą vietą – antrą po valstybinės lietuvių kalbos ir be jokios konkurencijos pirmą tarp kitų užsienio kalbų.

Pagrindinė anglų kalbos funkcija yra akivaizdžiai instrumentinė – šią kalbą Lietuvos miestų gyventojai vartoja kaip tarptautinės komunikacijos priemonę tiek darbo sferoje, tiek privačiai; taip pat jie naudojasi anglų kalba prieinama žiniasklaida ir informacija.

Kaip ir kitur, matyti, kad anglų kalba Lietuvoje yra tapusi socialinio kapitalo dalimi. Ją geriau moka ir daugiau vartoja respondentai, turintys aukštesnį socialinį statusą – aukštesnes pareigas ir didesnes pajamas. Tikėtina, kad tai formuoja nuostatą, jog tas, kuris mokės anglų kalbą, galės gauti geresnį darbą ir uždirbti daugiau pinigų. Nesunku nuspėti, kad kaip tik ši paskata šiandienėse moderniosiose visuomenėse yra viena iš svarbiausių, ją nurodo ir mūsų tyrimo respondentai, su anglų kalba siejantys geresnes savo vaikų ateities perspektyvas. Požiūrį į anglų kalbą gana tiksliai išreiškia vieno iš kokybinio interviu respondentų, 35 m. verslininko iš Klaipėdos, žodžiai: „Verslo kalba. Pasaulinė kalba. Kaip doleris pasaulinė valiuta, taip ir anglų kalba. Pasaulinė kalba išėjusi iš rėmų".

Anglų kalbos reikalingumo ir prestižo nuostatos veikia žmonių pasirinkimą ir jau dabar realizuojamos kalbų mokymo sferoje: daug respondentų mokosi patys arba moko savo vaikus anglų kalbos. Neabejotina, kad (netolimoje) ateityje anglų kalbos Lietuvoje bus mokoma ir mokomasi dar daugiau. Gali būti, kad nedidelė dalis švietimo domeno taps dvikalbe.

Tai, kad anglų kalbos prestižą įžvelgia ir vienodai įvardija įvairaus amžiaus, pajamų ir tautybės Lietuvos miestų gyventojai, rodo, kad daugiakalbėje Lietuvos miestų erdvėje iš tiesų vyksta esminiai pokyčiai. Ypač jie tikėtini todėl, kad pačiomis teigiamiausiomis nuostatomis ir ryškiausiais anglų kalbos vartojimo faktais pasižymi jaunimas – 15–29 m. jaunuoliai ir vaikai. Šiandienio jaunimo kultūra yra glokali, turinti ir lokalių, ir globalių bruožų, ir itin palaikoma naujųjų žiniasklaidos formų: anglų kalba jam reikalinga kaip tarptautinės komunikacijos priemonė ir prieiga prie tarptautinės jaunimo kultūros bei naujausių informacinių technologijų. Kartu anglų kalba jaunimui atlieka labai svarbią identifikacinę, tapatybės raiškos funkciją.

Turint galvoje kitur atliktų tyrimų rezultatus, 15–29 m. Lietuvos jaunuolių kalbinės preferencijos buvo nesunkiai numanomos ir nenustebino. Tačiau apie vaikus žinoma mažiau, ir Lietuvos didžiųjų miestų pradinukų akivaizdžiai deklaratyvūs pareiškimai, kad jiems anglų kalba „patinka kalbėti", nors iš tiesų matyti, kad anglų kalbos jie dar negali mokėti ir praktiškai nevartoja, rodo, kad netolimoje ateityje anglų kalba sudarys dar tvirtesnę jaunimo kalbinės tapatybės dalį, pradėjusią formuotis jau nuo ankstyvojo amžiaus.

Taigi anglų kalbai skiriama ateitis, ji siejama su didesnėmis galimybėmis, laisvu pasirinkimu, socialiniu ir kultūriniu kapitalu. Kita vertus, tyrimų duomenys akivaizdžiai rodo, kad kai kurių mūsų visuomenės grupių atžvilgiu su anglų kalba susijusios galios yra pasiskirsčiusios labai netolygiai ir gali formuoti „dalinio nepajėgumo" tapatybę. Amžiaus riba, kurią peržengus liekama užribyje, Lietuvoje yra vos 40 metų, o socialinė riba, kaip jau minėta, yra žemesnis išsilavinimas ir pareigos: prasčiau socialiai įsitvirtinę, vyresni kaip 40 metų amžiaus mūsų visuomenės nariai anglų kalbos nemoka ar moka per prastai, kad galėtų pasinaudoti jos teikiamomis galimybėmis. Kaip tik jiems per anglų kalbą ateinančių socialinių ir kultūrinių naujovių sankirta su tradicinėmis visuomenės vertybėmis gali kelti daugiausia įtampos. Apskritai Lietuvos gyventojų anglų kalbos kompetencija, kaip buvo parodyta, nėra labai aukšta, o reikalavimai mokėti ir vartoti anglų kalbą sparčiai didėja – šis neatitikimas taip pat laikytinas neigiamai tapatybę galinčiu veikti veiksniu.

Kita vertus, teigti, kad mūsų visuomenė tampa globaliai dvikalbe ir dėl anglų kalbos atsisako gimtųjų kalbų, suprantama, būtų klaidinama. Tyrimas parodė, kad lietuvių kalba, kaip valstybinė kalba, turi pačias stipriausias pozicijas ir visais atžvilgiais visų vartotojų laikoma tinkamiausia ir reikalingiausia kalba Lietuvoje. Tiek šio tyrimo, tiek lyginamaisiais Europos Sąjungos valstybių duomenimis, Lietuvos gyventojai save labai stipriai tapatina su lietuvių tauta ir savo gimtuoju kraštu. Tai nėra didžiausi procentai Europos Sąjungoje, bet jie gerokai lenkia vidurkį. Viena iš svarbiausių sudedamųjų tapatybės dalių lietuviams yra lietuvių kalba (plg. Visuomenės nuomonė ES 2009). Tokių, kurie teigė jaučiąsi europiečiais ar pasaulio piliečiais, tapatinąsi su Europa ar visu pasauliu, aptartojo tyrimo duomenimis, yra 5–9 proc. Tai jaunimui būdinga jausena ir ji piktina tradicinės bendruomenės gynėjus. Tačiau šiuolaikiniam jaunam žmogui vienalytė tapatybė nebėra absoliutus gėris ir vienintelė galimybė. Ir svarbiausia, kad nėra reikalo priešinti tokią jauseną su tautine tapatybe ir gimtosios kalbos atsisakymu. Nors taip sakiusi dalis jaunimo anglų kalbą vertino itin teigiamai, jokie duomenys nerodė, kad anglų kalbą jie renkasi *vietoj* gimtosios. Kitaip tariant, jų pasirinkimas grindžiamas ne opozicija „arba – arba", bet įvairių galimybių derinimu. Vadinasi, nėra teisinga – nors konservatyviam lietuvių kalbos planavimui ir įprasta – teigti, kad dėl anglų kalbos įtakos lietuvių kalba menksta ir jos prestižas mažėja.

Lietuvos miestų gyventojai, kaip buvo minėta, anglų kalbą moka ne itin gerai, bet net jei ir mokėtų, geras užsienio kalbos mokėjimas neturėtų būti traktuojamas kaip grėsmė tautinėms kalboms, bet veikiau kaip papildomas išteklius ir tarptautinės komunikacijos priemonė. Tokia yra liberalaus skatinamojo kalbos planavimo nuostata. Kad atsirastų

tikra domeninė dvikalbystė, kai tam tikrose srityse imama vartoti tik viena kalba, reikia tam tikrų sąlygų. Visų pirma, gyventojai turėtų labai gerai mokėti bent dvi ar keletą kalbų (mūsų atveju, be gimtosios kalbos, anglų kalbą). Antra, jiems turėtų būti prieinamos tam tikros sritys ar vietos, kuriose būtų priimtina vartoti kelias kalbas. Ir galiausiai, turi būti motyvas konkrečioje srityje pasirinkti kurią nors vieną, o ne kitą kalbą.

Aptartame tyrime ženklų, kad tokia domeninė dvikalbystė su anglų kalba Lietuvoje egzistuotų, praktiškai nerasta. Iš dalies tokiais domenais būtų galima laikyti internetą ir televiziją, tačiau nei internetas, kuriuo nemažai tyrimo respondentų naudojasi anglų kalba, nei televizija nesuteikia vartotojams lygiaverčių galimybių rinktis tarp anglų ir lietuvių kalbų. Žiniasklaidos anglų kalba pasirinkimo motyvas yra tas, kad šia kalba galima gauti daugiau ir kitokios informacijos nei lietuvių kalba. Tie keli procentai miestiečių, kurių namų kalba, jų teigimu, yra anglų kalba, veikiausiai yra iš mišrių šeimų, kur sutuoktiniai negali susikalbėti vartodami savo gimtąsias kalbas. Kokybinių interviu duomenimis, darbo srityje anglų kalba taip pat vartojama tada, kai kalbėtojai ar kuris iš jų nemoka vienas kito kalbos, taigi kitos kalbos pasirinkimo galimybės nėra, nebent abi pusės mokėtų dar vieną, ne tik anglų kalbą. Tokiais atvejais anglų kalba būtų pasirenkama iš kitų užsienio kalbų arba iš įpročio, kaip įprasta tarptautinio bendravimo kalba, arba todėl, kad kita užsienio kalba mokama prasčiau. Kaip tik situacijos su daugiau galimų pasirinkimų rodo praktinę ES nuostatų dėl kalbų įvairovės ir mokymosi skatinimo vertę ir prasmę.

Lietuvos mokslininkų publikacijos anglų kalba šiuo atžvilgiu atskirai netirtos: jeigu jos skiriamos rezultatų sklaidai ir tyrimų plėtrai už Lietuvos ribų, anglų kalbos pasirinkimas yra suprantamas ir šiandienėje tarptautinėje mokslo erdvėje vyraujantis. Jei tyrimai parodytų, kad angliškai publikuojama savuose žurnaluose iš esmės savam adresatui ir taip elgiamasi dėl įpročio, anglų kalbą laikant tinkamesniu instrumentu, ar dėl patogumo, norint panaudoti tą pačią publikaciją dar ir kolegoms užsienyje, tai jau būtų tam tikri domeninės dvikalbystės atvejai. Tas pat pasakytina apie paskaitas anglų kalba studentams, tarp kurių nėra užsieniečių, skaitomas tam, kad mūsų studentai geriau išmoktų anglų kalbą, arba apie integruotą anglų kalbos mokymą vidurinėse mokyklose – turint galvoje dalies visuomenės pageidavimus, tokia tikimybė ateityje galbūt reali. Domeninė dvikalbystė gali formuotis ir verslo administravimo srityje: jei Lietuvoje imtų rastis daugiau įmonių, kurių vietiniai darbuotojai rengtų visą vidinę įmonių dokumentaciją ir raštišką medžiagą angliškai tam, kad prireikus ją būtų galima panaudoti partneriams ar vadovams užsienyje, tai irgi reikštų domeninę dvikalbystę, tik ne viso domeno, o kažkurios jo dalies. Tačiau reikia pabrėžti, kad kol neturime atitinkamų duomenų, visa tai tegalime laikyti hipotetiniais svarstymais.

Specialūs sociolingvistiniai tyrimai, geriausia, atlikti derinant kiekybinius ir kokybinius, etnografinius metodus, Lietuvoje vis dar labai reikalingi. Jų rezultatai leistų formuoti konkretesnes ir labiau pagrįstas kalbos planavimo strategijas, o ne vien kalbėti apie polinkius, apibendrinant visiems vartotojams ir ištisoms vartosenos sritims.

Vertinant iš postmoderniosios perspektyvos, globalizacijos skatinama raida neturėtų būti laikoma grėsme, jeigu ji suformuos gretutinę daugiakalbystę, leidžiančią greta

egzistuoti tarptautinei anglų kalbai ir valstybinei bei tautinių mažumų kalboms. Šį polinkį labai paremia ne tik kiekybinių, bet ir kokybinių interviu duomenys: akivaizdžiai matyti, kad anglų kalbai visų pirma priskiriamas instrumentinės parankios komunikacijos priemonės platesnėje erdvėje vaidmuo, o lietuvių kalba laikoma pagrindine (viešojo) bendravimo kalba Lietuvos valstybėje. Tą patį apie anglų ir valstybinių kalbų santykį teigia ir kitų valstybių tyrėjai: per paskutinius 15–20 metų anglų kalba tapo matomesnė ir girdimesnė kalba, tačiau jos vartojimo sritys yra labai apibrėžtos, o valstybinių kalbų pozicijos visuose domenuose stipresnės (Simonsen 2005: 251; Anderman, Rogers 2005[19], cit. iš Fischer 2008). Ne vieno kokybinio interviu respondentai Lietuvoje taip pat pareiškė gana tolerantišką nuostatą, kad mūsų valstybėje greta lietuvių kalbos gali gyvuoti ir būti vartojamos pačios įvairiausios kitos kalbos.

Kad anglų kalba, be instrumentinės funkcijos, kuriuose nors domenuose būtų vartojama socialiniais, integraciniais sumetimais vietoj lietuvių kalbos, tikimybė yra nedidelė. Tačiau jaunimui socialinę funkciją atlieka kai kurie anglų kalbos svetimžodžiai: priešingai nei tradicinės gyvensenos visuomenės grupės, jaunimas iš esmės yra linkęs į naujoves ir kodų kaitą naudoja kaip vieną iš savo kalbinės raiškos šaltinių. Kartu labai svarbu pabrėžti, kad jis niekada nėra tik pasyvus kultūrinių ir kalbinių naujovių perėmėjas – jaunas žmogus yra aktyvus kūrėjas, nuolat kuriantis ir keičiantis savo tapatybę. Šiame kūrybos procese jis vartoja ne tik anglų, bet, suprantama, ir gimtąją kalbą.

Šių svarstymų kontekste dar kartą labai svarbu pabrėžti, kad šiuolaikinis kultūros reiškinių vertinimas leidžia pasitelkti poststruktūralistinį, arba dinaminį, požiūrį, pagal kurį kultūra yra nuolat kuriamas procesas, kaskart suteikiantis pasikartojantiems reiškiniams naujų prasmių. Šiuo požiūriu bendruomenė taip pat nėra aiškiai apibrėžta struktūra su tam tikru narių skaičiumi ir skirtinga nei kitų kultūra, bet veikiau metafora norintiems atsiriboti nuo šiuolaikinio gyvenimo permainų (Zygmunto Baumano ir kitų šiuolaikinių sociologijos teorijų apžvalgą žr. Block 2006: 21–24). Vadinasi, socialinės tapatybės – individo, grupės ar visos visuomenės – taip pat nereikėtų laikyti statišku dariniu. Manytina, kad tapatybė kinta ir yra linkusi prisitaikyti, postmoderniojoje visuomenėje nuolat persvarstant praeities ir dabarties santykį, suteikiant jam kitą vertę, naujų prasmių ir atrandant naujų pasirinkimo galimybių.

Tyrimai parodė, kad moderniojoje Lietuvoje, kaip ir kitur, kalbos vartotojo tapatybė yra įvairialypė ir daugiakalbė, o vartotojai naudojasi laisve ir galimybėmis vartoti tą kalbą, kurią geriausiai moka ir kuri jiems konkrečioje situacijoje dėl konkrečių priežasčių atrodo tinkamiausia. Šiuo atžvilgiu ginamoji vienos kalbos ekologijos ideologija, kuria remiasi kalbos planavimas Lietuvoje, ir ypač draudžiamosios kalbos planavimo priemonės neturi didelės perspektyvos. Tačiau kartu buvo patvirtinta, kad anglų kalba susirenka didžiausią socialinių ir ekonominių investicijų dalį kitų užsienio kalbų sąskaita ir kad tai susiję su globalizacijos procesais už Lietuvos ribų. Kiek tokią padėtį gali paveikti

[19] Anderman, Gunilla; Rogers, Margaret 2005: English in Europe: For Better, for Worse? In: Gunilla Anderman and Margaret Rogers (eds.) *In and Out of English: For Better, For Worse*? Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 1–26.

kalbų įvairovės skatinimo politika, siekianti, kad žmonės rinktųsi ir kitas – didžiąsias ar mažesnes, kaimynų ar ateities verslo partnerių – kalbas, sunku pasakyti, tačiau ją reikėtų visaip palaikyti. Ne neigiant anglų kalbą, bet suteikiant laisvo pasirinkimo teisę visiems, kurie nori rinktis.

LITERATŪRA

Ankstyvasis užsienio kalbų mokymasis pradinėse klasėse 2006. Tyrimo ataskaita Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijai. Prieiga internetu: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/AUKM prad_kl_atask1.pdf (žiūrėta 2009 12 15).

Backhaus, Peter (2007) *Linguistic Landscapes. A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters Ltd.

Block, David (2006) *Multilingual identities in a global city: London stories*. Ser. Language and globalization. Ser. Ed. Sue Wright and Helen Kelly-Holmes. Palgrave Macmillan.

Bourdieu, Pierre (1992) *Language & Symbolic Power*. John B. Thompson (ed.). Polity Press.

Brazaitis, Kristina (2006) Plague of Locusts or Manna from Heaven? Recent Anglicisms in Lithuanian, *Journal of Baltic Studies* 4: 442–467.

Crystal, David (2003) *English as a Global Language*, New York: Cambridge University Press.

Čekuolytė, Aurelija (2010) Jaunimo požiūris į angliškus žodžius suaugusiųjų kalboje ir viešojoje erdvėje: eksperimentinis tyrimas, *Kalbos kultūra* 83 [priimta spausdinti].

Daryai-Hansen, Petra (2005) Promoting linguistic diversity. Reflections on the language policy of European language policy conferences. In Bent Preisler, Anne Fabricius, Hartmut Haberland, Susanne Kjaerbeck and Karen Risager (eds.) *The Consequences of Mobility: Linguistic and Sociocultural Contact Zones*. Roskilde University, p. 272–275.

Daugiakalbystės grupės ataskaita 2006 – *Daugiakalbystės reikalų aukšto lygio grupės ataskaita*. Prieiga internetu: ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multishort_lt.pdf (žiūrėta 2010 04 08).

ELAN 2005 – *Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise* (IP/07/1368). Prieiga internetu: http://ec.europa.eu/education/languages/Focus/docs/elan-sum_en.pdf (žiūrėta 2010 04 08).

Europiečiai ir jų kalbos 2005 – *Eurobarometras 243. Europiečiai ir jų kalbos*. Prieiga internetu: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_sum_lt.pdf (žiūrėta 2009 05 17).

Fischer, Roswitha (2008) Introduction: Studying Anglicisms. In Roswitha Fischer, Hanna Pułaczewska (eds.). *Anglicisms in Europe: Linguistic Diversity in a Global Context*. Cambridge Scholars Publishing, p. 1–14.

Girčienė, Jurgita (2005) *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartosena* (*Opera linguistica Lithuanica* 8). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Glosienė, Audronė (2007) Kūrybingumas žinių visuomenėje: idėjų žemėlapis, *Informacijos mokslai* 41: 9–24.

Jakniūnaitė, Goda (2008) *Sociolingvistisk undersøgelse af dansk sprogbrug i dansklitauiske virksomheder med hensyn til kodeskift i den skriftlige korrespondance* [Sociolingvistinis danų kalbos vartojimo tyrimas danų-lietuvių įmonėse: kodų kaita korespondencijoje]. Bakalauro darbas, Vilniaus universitetas.

Kalba darbe 2007: Sociologinio tyrimo „Kalba darbe" apžvalga, http://www.vlkk.lt/lit/naujienos/naujiena.999.html, (žiūrėta 2008 05 07).

Kniūkšta, Pranas (2006) *Viešieji užrašai: po dokumentus ir Vilniaus gatves pasižvalgius*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lietuvos ES politikos strateginės kryptys 2008 – *Lietuvos Europos Sąjungos politikos 2008–2013 metų strateginės kryptys. Daugiau Europos Lietuvoje ir Lietuvos Europoje*. Prieiga internetu: http://www.lrv.lt/bylos/ES/0901_ES_politika_dokumentas.pdf (žiūrėta 2010 02 2).

Mæhlum, Brit (2004) Språk – bare et nøytralt verktøy? In Dag F. Simonsen (red.) *Språk i kunnskapssamfunnet. Engelsk – elitenes nye latin?* Gyldendal Akademisk, p. 180–184.

Nevinskaitė, Laima (2009) Žiniasklaidos rusų ir anglų kalba vartojimas tarp didžiųjų miestų gyventojų lietuvių, *Informacijos mokslai* 51: 144–159.

Norvegijos kultūros ir bažnyčios departamento ataskaita 2008 – Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk. Prieiga internetu: http://www.regjeringen.no/pages/2090873/PDFS/ STM200720080035000DDDPDFS.pdf (žiūrėta 2010 02 20).

Pennycook, Alastair (2006) Postmodernism in Language Policy. In Thomas Ricento (ed.) *An introduction to language policy: Theory and method*. Blackwell Publishing, p. 60–76.

Phillipson, Robert (2001) Global English and Local Language Policies, *Language Problems and Language Planning* 25, 1: 1–24.

Preisler, Bent (2004) Engelsk ovenfra og engelsk nedenfra. In *Språk i kunnskapssamfunnet. Engelsk – elitenes nye latin?* Gyldendal Akademisk, p. 27–34.

Ranonytė, Agnė (2008) *Sociolingvistisk undersøgelse omkring sprogbrug i danske virksomheder i Litauen med henblik på virksomhedernes interne mundtlige kommunikation*. [Sociolingvistinis kalbų vartojimo danų įmonėse Lietuvoje tyrimas. Įmonės vidinė žodinė komunikacija]. Bakalauro darbas, Vilniaus universitetas.

Simonsen, Dag F. (red.) (2004) *Språk i kunnskapssamfunnet. Engelsk – elitenes nye latin?* Gyldendal Akademisk.

Simonsen, Dag F. (2005) Over the fence – and into English? Reflections on adolescents, academics, linguistic development and language policy in Norway in the early 2000s. In Bent Preisler, Anne Fabricius, Hartmut Haberland, Susanne Kjaerbeck and Karen Risager (eds.) *The Consequences of Mobility: Linguistic and Sociocultural Contact Zones*. Roskilde University, p. 249–271.

Skutnabb-Kangas, Tove & Phillipson, Robert (eds.) (1994) *Linguistic Human Rights. Overcoming linguistic discrimination*. Contributions to the Sociology of Language 67, Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Švietimas skaičiais 2009 – *Lietuvos švietimas skaičiais*, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Prieiga internetu: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_skaiciais%20_ bendrasis%20lavinimas_2009.pdf (žiūrėta 2009 12 15).

Švietimo ministerijos tyrimai 2006 – *Lietuvių kalbos (gimtosios ir valstybinės) ugdymo organizavimas bendrojo lavinimo mokyklose*. Tyrimo ataskaita Švietimo ir mokslo ministerijai, Vilnius. Prieiga internetu: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/galutine_lietuviu_klb_ugdymo_org.pdf (žiūrėta 2009 08 24); Aukštųjų mokyklų tyrimas 2006 – *Lietuvių kalbos vartojimas aukštosiose mokyklose*. Tyrimo ataskaita Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijai, Universitetinių studijų skyriui. Prieiga internetu: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/ataskaita_liet_aukst.pdf (žiūrėta 2009 08 24).

Vaicekauskienė, Loreta (2006) Anglų kalbos svetimžodžiai ir socialinis identitetas Lietuvoje, *Darbai ir dienos* 46: 65–78.

Vaicekauskienė, Loreta (2007) *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartosena*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vaicekauskienė, Loreta (2008a) Preskriptyvumas ir deskriptyvumas (skolinių) norminimo politikoje, *Darbai ir dienos* 50: 31–41.

Vaicekauskienė, Loreta (2008b) Nauji naujųjų skolinių norminimo klausimai, *Kalbos kultūra* 81: 65–79.

Vaicekauskienė, Loreta (2009) Postmodernioji dvikalbystė: tautinės kalbos ir anglų kalba reklamoje, *Kalbos kultūra* 82: 110–125.

Vaicekauskienė, Loreta; Šmitaitė, Reda (2010) Kodų kaita Lietuvos televizijų reklamose, *Kalbotyra* 62(3), 107–124.

Vaicekauskienė, Loreta (rengiama spaudai) English in Lithuania(n). Language contacts and language planning 1990–2010.

Visuomenės nuomonė ES 2005 – *Eurobarometras 63.4. Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje*. Prieiga internetu: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb63/eb63 nat_lt.pdf (žiūrėta 2009 12 10).

Visuomenės nuomonė ES 2009 – *Eurobarometras 71. Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje*. Prieiga internetu: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb71_lt_lt_nat.pdf (žiūrėta 2009 12 10).

VKPG 2008: *Valstybinės kalbos politikos 2009–2013 m. gairių projektas*. Prieiga internetu: *http://www.vlkk.lt/lit/10110* (žiūrėta 2009 10 12).

Würzburg Memorandum 2002. Prieiga internetu: http://www.euro-acad.eu/downloads/memoranda/wuerzburg-_memorandum.pdf (žiūrėta 2009 12 10).

Želvys, Rimantas (2006) Internacionalizacijos iššūkiai Lietuvos aukštajam mokslui, *Acta Paedagogica Vilnensia* 17: 140–146.